

MĀCĪBU ASISTENTI

bērniem ar autiskā spektra
traucējumiem, kā arī bērniem
ar uzvedības traucējumiem

IZGLĪTĪBAS IESTĀDĒ

LATVIJAS AUTISMA APVIENĪBA

2015. gads

Saturs

Izmantotie saīsinājumi	4
Ievads	5
1 Autisms	6
1.1 Izplatītākās skolēnu ar AST stiprās un vājās puses	8
1.2 Mīti par autismu	10
2 Mācību asistenta loma un nozīme izglītības procesā	11
2.1 Asistentu veidi pēc veicamajām funkcijām	11
2.2 Asistentu veidi pēc iesaistes pakāpes	12
2.3 Tipiski mācību asistenta uzdevumi	13
2.4 Vispārīgās (ieteicamās) prasības asistentam	14
2.5 Ieguvumi	14
2.6 Iespējamās problēmas, kurām jāpievērš uzmanība	15
3 Praktiskas vadlīnijas sadarbības veidošanai	16
4 Praktiskas vadlīnijas pedagogiem un asistentiem par sadarbību ar bērnu ar autiskā spektra traucējumiem	19
4.1 Skolēna apraksta izveide	19
4.2 Darba struktūras, rutīnas un paredzamības nozīme	20
4.3 Vizuālais atbalsts kā efektīvs līdzeklis darbā ar bērniem ar AST un uzvedības traucējumiem	20
4.4 Sociālie stāsti	22
4.4.1 Kā uzrakstīt sociālo stāstu?	23
4.4.2 Kā iepazīstināt bērnu ar sociālajiem stāstiem, iemācīt tos lietot?	27
5 Vadlīnijas pirmsskolas un skolas administrācijai iekļaujošas vides veidošanai bērniem ar autiskā spektra traucējumiem	28
5.1 Vispārējās izpratnes veicināšana	28
5.1.1 Pedagogu sagatavošana	28
5.1.2 Klasesbiedru sagatavošana	29
5.1.3 Pārējo vecāku informēšana	30
5.2 Apmācību procesa pielāgošana	31
5.2.1 Piemērots aprīkojums	31
5.2.2 Fiziskā vide	32

5.2.3 Novērtējuma metodes	38
5.2.4 Uzdevumu saturs	38
5.2.5 Ievades metodes	38
5.2.6 Motivācijas avoti	38
5.3 Vardabības profilakse	39

6 Juridiskais regulējums – kā nodrošināt bērnam asistenta pakalpojumu?40

6.1 Kādas ir bērnu ar AST un bērnu ar uzvedības traucējumiem tiesības iegūt izglītību?	40
6.2 Kas ir iekļaujoša izglītība?	41
6.3 Asistents dažādās dzīves situācijās	41
6.4 Mācību asistents bērniem ar invaliditāti	42
6.4.1 Kas jādara, lai nokārtotu invaliditātes statusu?	42
6.4.2 Vai ir noteiktas kvalifikācijas prasības asistentiem?	43
6.4.3 Kas jādara, lai saņemtu mācību asistenta pakalpojumu bērnam ar invaliditāti?	43
6.4.4 Iespējamie problēmjautājumi	44
6.5 Mācību asistents bērniem bez invaliditātes un kopšanas pabalsta	45
6.6 Informācija, ar kuru vēlams iepazīties, kontaktējoties ar skolu	47
6.6.1 Medicīniski pedagoģiskā komisija	47
6.6.2 Speciālās pamatizglītības programma 21015611	48
6.6.3 Individuālais mācību plāns	49
6.6.4 Atbalsta pasākumu veidi	50

7 Noderīgi materiāli latviešu valodā52

Izmantotie saīsinājumi

AST – autiskā spektra traucējumi

IKVD – Izglītības kvalitātes valsts dienests

IZM – Izglītības un zinātnes ministrija

LAA – Latvijas Autisma apvienība

VDEĀK – Veselības un darbspēju ekspertīzes ārstu valsts komisija

VISC – Valsts izglītības satura centrs

levads

Izglītības likums paredz, ka ikvienam cilvēkam ir tiesības iegūt izglītību neatkarīgi no mantiskā un sociālā stāvokļa, rases, tautības, etniskās piederības, dzimuma, reliģiskās un politiskās pārliecības, veselības stāvokļa, nodarbošanās un dzīvesvietas.

Tomēr daudziem bērniem un viņu vecākiem vai aizbildņiem nākas sastapties ar grūtiem izaicinājumiem situācijās, kas ir citādākas, iesaistītajām pusēm līdz šim nezināmas vai kādā ziņā specifiskas. Ar grūtībām saskaras arī bērni ar autiskā spektra traucējumiem un uzvedības traucējumiem un viņu vecāki.

Iekļaujoša izglītība, par kuru runāts gan „Latvijas Nacionālais attīstības plānā 2013. – 2020. gadam”, gan „Izglītības attīstības pamatnostādnēs 2014. – 2020. gadam” aizvien vēl ir vīzija par nākotni, tomēr atsevišķie piemēri, kur vecākiem, bērniem, pedagogiem un citiem iesaistītajiem ir izdevies nonākt pie visām pusēm pieņemama risinājuma, liek cerēt, ka šī vīzija ir īstenojama.

Daudzi būtiski soļi valsts politikas līmenī jau sperti, tomēr joprojām pastāv vairākas izglītības sistēmas un klases līmeņa problēmas, kas kavē vienlīdzīgu iespēju nodrošināšanu izglītībā bērniem ar speciālajām vajadzībām. Aizvien vēl visbiežāk bērni ar speciālajām vajadzībām izglītību iegūst speciālajās izglītības iestādēs.¹

Ar šo materiālu Latvijas Autisma apvienība vēlas vērst uzmanību un skaidrot būtiskos jautājumus bērnu, kuriem ir autiskā spektra traucējumi vecākiem, potenciālajiem mācību asistentiem, kā arī pedagogiem un skolu vadībai. Esam apzināti izvēlējušies lietot terminu „mācību asistents”, ar to saprotot kādu, kurš palīdz bērnam ar autiskā spektra traucējumiem vai uzvedības traucējumiem iejusties un pilnvērtīgi piedalīties skolas dzīvē, izprot bērna vajadzības, spējas un ierobežojumus, sadarbojas ar pedagogiem un vecākiem.

¹ „Bērnu ar speciālām vajadzībām izglītības finansēšana un pārvaldība Latvijā: sistēmas izvērtējums”, Izglītības Iniciatīvu centrs, 2013. <http://www.iic.lv/wp-content/uploads/2014/07/B%C4%93rnu-ar-speci%C4%81laj%C4%81m-vajadz%C4%ABb%C4%81m-izgl%C4%ABt%C4%ABbas-finans%C4%93%C5%A1ana-un-p%C4%81rvald%C4%ABba-Latvij%C4%81-sist%C4%93mas-izv%C4%93rt%C4%93jums-p%C4%93t%C4%ABjuma-kopsavilkums-IIC-2013.pdf>

1 Autisms

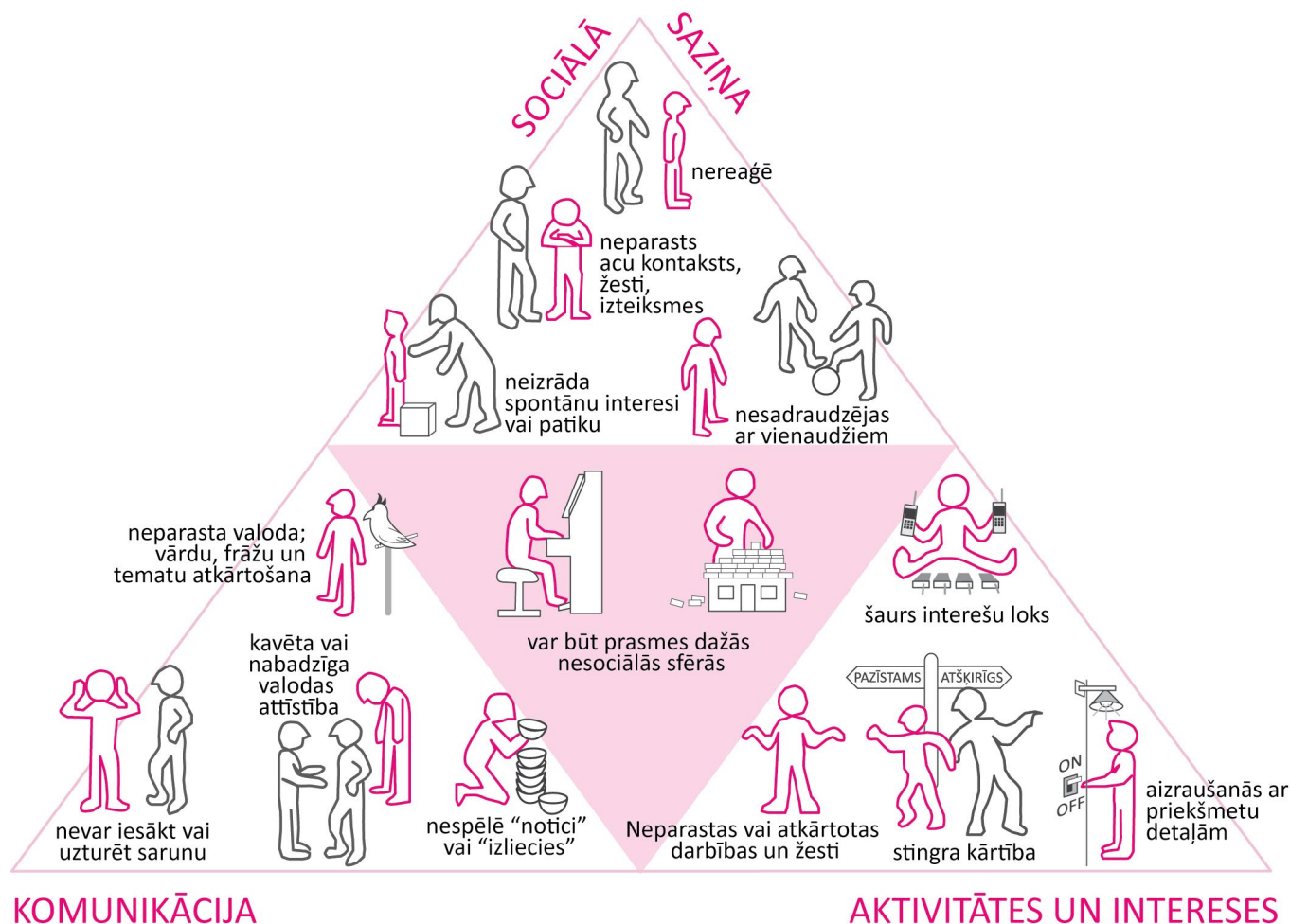
Autisms ir ar attīstību saistīts traucējums visa mūža garumā, kas ietekmē to, kā cilvēks sazinās un saprotas ar apkārtējiem. Bērni un pieaugušie ar autismu nevar saprasties ar citiem cilvēkiem visiem saprotamā veidā. Viņiem bieži vien ir ierobežotākas iespējas draudzēties, kā arī saprast citu cilvēku emocionālās izpausmes. Daudziem cilvēkiem ar autismu ir novērojamas arī mācīšanās problēmas. Visiem cilvēkiem ar autismam raksturīgiem traucējumiem ir grūtības izprast pasauli vispārpieņemtā veidā.

Kā viens no autisma paveidiem ir Aspergera sindroms, ar kuru raksturo cilvēkus, kam nav tik izteiktas autismu iezīmes un tas tiek uzskatīts par autiskā spektra traucējumu augsti funkcionējošu formu.

Personai ar autiskā spektra traucējumiem, realitāte par mijiedarbību ar daudziem cilvēkiem, notikumiem, vietām, skaņām un signāliem, ir mulsinoša. Liekas, ka nekam nav skaidras robežas, kārtības vai jēgas.

Kādas ir autismam raksturīgās īpašības?

Visiem cilvēkiem ar autismu ir lielākā vai mazākā mērā grūtības 3 nozīmīgās jomās:

- **sociālajā mijiedarbībā** (grūtības ar sociāla rakstura attiecībām, piemēram, vēlme būt savrup no citiem, vienaldzība pret apkārtējiem cilvēkiem)
 - **sociālajā komunikācijā** (grūtības ar verbālo un neverbālo komunikāciju, piemēram, nepilnīga izpratne par vispārpieņemtu žestu, sejas izteiksmju un balss toņu nozīmi)
 - **iztēlē** (grūtības rotaļas un iztēles attīstībā).
- Papildus šai triādei, bieži ir raksturīgas atkārtotošas darbības, kā arī pretošanās izmaiņām dienas kārtībā un ierastajā rutīnā.

Kas izraisa autismu?

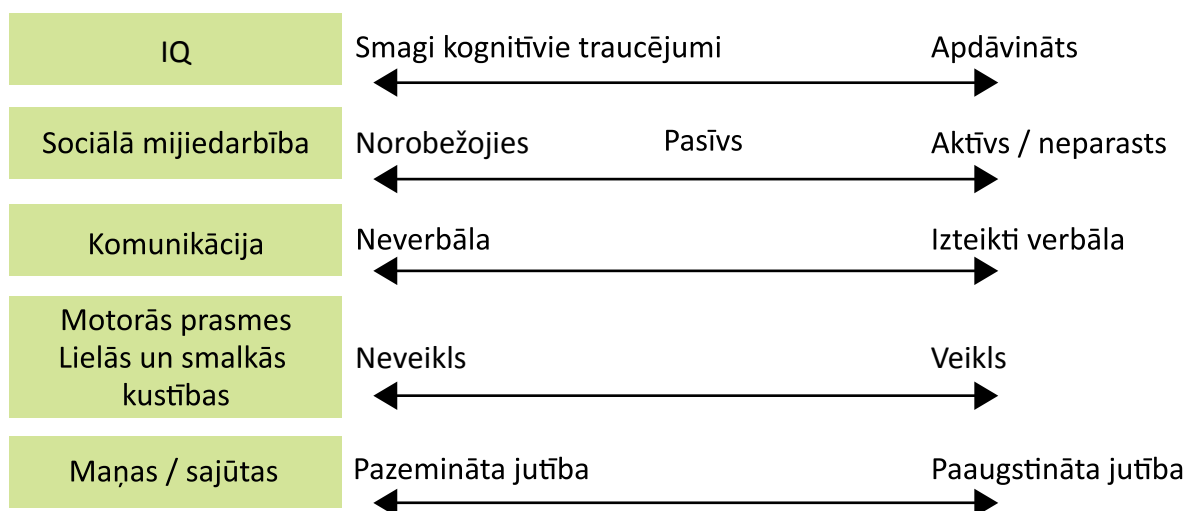
Vēl aizvien nav precīzi zināms cēlonis vai cēloņi, kas izraisa autismu, bet pētījumi parāda, ka būtiski ir ģenētiskie faktori. No pētījumiem ir skaidrs, ka autismu var saistīt ar dažādiem apstākļiem, kas ietekmē smadzeņu attīstību pirms dzemdībām, to laikā vai arī neilgi pēc dzemdībām.

Diagnoze

Jo agrīnāk autisms tiek diagnosticēts, jo lielākas iespējas konkrētajai personai saņemt atbilstošu palīdzību un atbalstu.

Būtiski ir saprast, ka autismam raksturīgi **dažādi** stāvokļi un izpausmes, tāpēc tiek runāts par autiskā **spektra** traucējumiem. Dažkārt šos traucējumus mēdz attēlot zem viena lietussarga, lai norādītu uz plašo vārda „autisms” interpretācijas lauku.

Cita vizualizācija par autiskā spektra traucējumiem nošķir dažādas AST izpausmju dimensijas, kas sniedz priekšstatu par plašo traucējumu un izpausmju loku.

Ar autismu saistītie traucējumi var kombinēties ar citiem traucējumiem, piemēram, var būt uzvedības traucējumi ar autismu pazīmēm. Sarežģītais diagnostikas ceļš atstāj daudzus cilvēkus ar autiskā spektra traucējumiem t.s. pelēkajā zonā, kad viņi un viņu vecāki neuzzina diagnozi.

Citkārt tieši pretēji, vecāki uzzina diagnozi un slēpj to no apkārtējiem un izglītības iestādes, lai izvairītos no atstumtības.

1.1 Izplatītākās skolēnu ar AST stiprās un vājās puses

Spējas:

- Ātri uztvert liela apjoma informāciju, izprast kopainu sev interesējošā jomā;
- Ilgi atcerēties informāciju sev interesējošā jomā;
- Jēgpilni izmantot vizuālo informāciju;
- Apgūt un atkārtot garas procedūru virknes;
- Saprast un pielietot precīzu informāciju bez papildu konteksta, noteikumus;
- Koncentrēties uz šauru tematiku, specifisku interešu loku.

Tipiskas personības īpašības:

- Perfekcionisms;
- Godīgums;
- Naivums;
- Izteikts padevīgums.

Nespēja vai samazinātas spējas automātiski, nemainīgi un neatkarīgi:

- Apstrādāt un integrēt sensoro stimulāciju;
- Kontrolēt uzmanību, ātri uztvert un identificēt būtiskāko, lai fokusētos uz svarīgu informāciju (pārlietu fokusējas uz nenozīmīgām detaļām);
- Analizēt, sakārtot un integrēt informāciju, lai saprastu nozīmi (iegaumē detaļas, mehāniskas vai pastāvīgi atkārtotas atbildes un noteikumus labāk nekā konceptus);
- Atjaunot informāciju secīgā kārtībā (grūtības ar mācību/seku saistību un spēju paredzēt un sagatavoties nākotnes notikumiem);
- Uztvert un sagatavot notikumus laikā un saprast valodu saistībā ar laiku (rada neskaidrības un trauksmi);
- Izprast kompleksās un mainīgās nozīmes un nianšes valodā (saprot un izmanto valodu burtiski);
- Efektīvi integrēt dzirdēto informāciju (izraisa reakcijas laika kavēšanos un informācijas trūkumu);
- Izveidot alternatīvas vai atrisināt problēmas, kas ietver hipotēzes testēšanu un sociālo spriedumu (bieži atkārtoti vienas un tās pašas atbildes atkal un atkal);
- Pārveidot un vispārināt informāciju no vienas situācijas uz otru (apgūst un izmanto jēdzienus un prasmes tieši tā, kā mācīja);
- Kontrolēt domas, kustības un atbildes (atkārto vai pildzina darbības, domas vai izteikumus pēc stimulācijas; var šķist virzīta un kompulsīva (piespiedu, uzmācīga));
- Pielāgoties jaunai un neparastai informācijai un notikumiem (izraisa ārkārtēju trauksmi, kas saistīta ar pārmaiņām un kaut kā jauna izmēģināšanu);
- Uzsākt komunikāciju, lai lūgtu palīdzību vai paskaidrojumus, precizējumus (rada neskaidrības, neapmierinātību, trauksmi un neefektīvas rīcības, uzvedības atbildes reakcijas);
- Uztvert sociālos/kultūras noteikumus un citu perspektīvu (viedokli); (rada neskaidrības, pārpratumus, negaidītas un neefektīvas atbildes reakcijas).

Kopumā bērni ar AST ir orientēti vairāk uz objektiem nekā cilvēkiem. Parasti viņiem ir ierobežots vai ļoti noturīgs interešu loks un viņiem ir tieksme noraidīt visu jauno.

1.2 Mīti par autismu

Sabiedriskajā telpā figurē dažāda informācija par autismu. Latviski pieejamās informācijas apjoms ir neliels. Tāpēc ir svarīgi apzināt, izplatītākos mītus par autismu.

1. mīts. Autisms ir jauna parādība.

Patiesībā autismu pirmo reizi aprakstīja zinātnieks Leo Kanners (Kanner) 1943. gadā. Vecākais bērna apraksts, kurš atbilst autisma diagnozei, fiksēts jau 1799. gadā.

2. mīts. Autisms ir garīgā slimība.

Patiesībā autisms ir neiroloģisks traucējums. Pētījumi apliecina īpatnības smadzeņu struktūrā un neironu savienojumu līmenī.

3. mīts. Autismu izraisa atsvešināta, vēsa audzināšana.

1950tajos gados populārs bija pienēmums, ka autismu izraisa emocionāli nepieejami, neiejūtīgi vecāki. Tomēr, lai arī precīzs autisma cēlonis aizvien nav noteikts, ir pierādīts, ka autisms nerodas no audzināšanas, vecāku attieksmes.

4. mīts. Cilvēki, kuriem ir autisms, ir vardarbīgi.

Lai arī dažkārt šie cilvēki ir iesaistīti vardarbīgās konfliktsituācijās, tas parasti saistāms ar sensoro pārpūli un stresu. Šiem cilvēkiem nav tipiski izturēties vardarbīgi aiz ļaunprātības un apdraudēt sabiedrību.

5. mīts. Cilvēkiem, kuriem ir autisms, ir neparastas spējas, talanti.

Lai arī talantīgo cilvēku īpatsvars starp cilvēkiem ar AST ir lielāks, nekā starp neirotipiskiem cilvēkiem, tikai aptuveni 10% piemīt īpašas spējas.

6. mīts. Cilvēki, kuriem ir autisms, nav iejūtīgi, neizjūt empātiju.

Cilvēki, kuriem ir autisms, izjūt vismaz tās pašas emocijas, kā citi cilvēki, tomēr viņi tās pauž citādā veidā, to ir grūtāk atpazīt.²

7. mīts. Cilvēki, kuriem ir autisms, ir kā Dastina Hofmana tēls filmā Lietus vīrs.

Autisms ir spektrāls traucējums, proti, tā izpausmes ir ļoti dažādas starp cilvēkiem. Viena cilvēka ar autismu iepazīšana nozīmē tikai vienu - viena cilvēka ar autisma iepazīšanu. Viņa vai viņas iespējas un ierobežojumi nenozīmē, ka tādi paši ir arī citi cilvēki ar autismu.

8. mīts. Cilvēki, kuriem ir autisms, raksturīgās īpašības, vienkārši ir dīvaiņi un tas pāriet, kad viņi „savācas”.

Autisms ir neiroloģisks traucējums, kurš ietekmē smadzeņu attīstību, tā nav izvēle un tas nepāriet.³

² <http://www.pbs.org/pov/neurotypical/autism-myths-and-misconceptions.php>

³ <http://blog.autismspeaks.org/2011/11/21/11-myths-about-autism/>

2 Mācību asistenta loma un nozīme izglītības procesā

Šajā nodaļā aprakstīta mācību asistentu loma izglītības procesā, sadarbība ar pedagogu, vispārīgās prasības, iespējamie pienākumi, ieguvumi no asistenta.

Asistentu izmantošana skolās ir kļuvusi par primāro instrumentu, lai atvieglotu dalību skolas aktivitātēs skolēniem ar īpašām vajadzībām – arvien vairāk skolās visā pasaulē cilvēki ar dažāda veida īpašām mācību vajadzībām tiek apmācīti, izmantojot mācību asistentus⁴. Pētījumi rāda, ka skolēniem, kam bijusi pieeja asistentiem, piedzīvojuši vieglāku iekļaušanos skolas vidē, nekā tie, kuriem šāda iespēja nav bijusi.⁵

2.1 Asistentu veidi pēc veicamajām funkcijām

Mācību asistentiem var būt dažādas pamatfunkcijas. Vienojoties ar vecākiem, pedagogiem un izvērtējot bērna vajadzības izglītības procesā, asistentiem tiek noteikti uzdevumi vienas vai vairāku funkciju īstenošanai:

- Aprūpētājs;
- Pedagogs;
- Plānotājs;
- Vērtētājs un konsultants;
- “Saistviela”, kas veido sasaisti starp dažādām aktivitātēm skolā.⁶

Asistentam jāveic tikai tās atbalsta darbības, kas bērnam ir nepieciešamas, lai palīdzētu tam pilnvērtīgi piedalīties izglītības procesā. Asistentam nav nemitīgi jābūt blakus skolēnam, nav jāpilda uzdevumi viņa vietā un nav jānomāc skolēna iniciatīva un vēlmes.

⁴ Blatchford et al., 2012 and Giangreco et al., 2013

⁵ Hemmingsson & Borell, 2002 https://www.researchgate.net/profile/Helena_Hemmingsson/publication/258225222_Participation_in_school-school_assistant_creating_opportunities_and_obstacles_for_pupils_with_disabilities/links/00b7d5277697ae193a000000.pdf

⁶ Kay, J. (2005.) Teaching Assistant's Handbook: Primary Edition. A&C Black. P.viii

2.2 Asistentu veidi pēc iesaistes pakāpes ⁷

Asistenta iesaiste var būt ļoti dažāda – tas var būt līdzās bērnam lielāko daļu laika vai pavadīt tikai starpbrīžos, palīdzot sagatavoties nākamajai nodarbībai, vai piedalīties atsevišķās nodarbībās, kas skolēnam sagādā īpašas grūtības. Ideālā gadījumā to izvērtē vecāki kopā ar pedagogu (pedagogiem) un psihologu vai speciālo pedagogu.

1. Asistents kā skolēna aizstājējs:

- Vienmēr atrodas skolēna tuvumā, sēž skolēnam blakus, pavada skolēnu klases telpā un skolā;
- Asistents klausās pedagogā, tāpat kā skolnieks. Izdzirdot kādu rīkojumu (piem. atvērt grāmatu, nodot uzdevumu) asistents nekavējoties izdara šo darbību skolnieka vietā;
- Skolēnam ir nodrošināts tūlītējs atbalsts un palīdzība;
- Skolēnam ir ierobežota iespēja izvēlēties, vai viņam ir nepieciešama palīdzība, jo asistents nekavējoties paveic uzdevumu viņa vietā.

2. Asistents kā pedagoga palīgs:

- Asistents sēž kopā ar skolniekiem, bet nevēlas ietekmēt skolnieka iesaistīšanos skolas aktivitātēs, tāpēc izvēlas vietu atstāt no skolnieka (piem., aiz skolnieka vai divus solus tālāk);
- No šīs pozīcijas asistents var sekot līdzī un novērtēt skolēna darbību, kā arī sniegt palīdzību, ja skolēns to pieprasa mutiski vai vizuāli;
- Asistents klausās pedagoga teiktajā un nepieciešamības gadījumā var atkārtot uzdevumu skolēnam;
- Asistents darbojas kā starpnieks starp pedagogu un skolnieku.

3. Asistents kā atbalsta resurss:

- Atstatums starp asistentu un skolēniem ir lielāks, norādot, ka pamatā skolēniem uzdevumi ir jāveic pašiem;
- Asistents ir gatavs sniegt palīdzību jebkurā brīdī, ja tā būtu nepieciešama;
- Asistents palīdz attīstīt skolēna pašaprūpes spējas;
- Asistents kopā ar skolēnu var veidot atgādnēs un atbalsta materiālus mācību stundām.

⁷ Hemmingsson & Borell, 2002 https://www.researchgate.net/profile/Helena_Hemmingsson/publication/258225222_Participation_in_school_school_assistant_creating_opportunities_and_obstacles_for_pupils_with_disabilities/links/00b7d5277697ae193a000000.pdf

2.3 Tipiski mācību asistenta uzdevumi

Mācību asistentu loma var atšķirties atkarībā no skolas, bērna(u) vajadzībām, ģimenes paradumiem, ikdienas darba organizācijas principiem u.tml.

Ierastie uzdevumi, kurus lūdz veikt asistentiem⁸:

- izskaidrot un atkārtot norādījumus, ko devis pedagogs;
- veidot darba lapas un sagatavot materiālus (pielāgot) bērnam ar īpašām vajadzībām, konsultējoties ar pedagogu;
- lasīt stāstus bērnam individuāli vai grupās;
- spēlēt spēles ar bērnu individuāli vai grupās;
- veidot pierakstus bērnam, kad pedagogs runā, jo pierakstus var izmantot turpmāko uzdevumu izpildei;
- pārbaudīt bērnu paveikto darbu, palīdzēt viņu pieļauto kļūdu labošanā;
- darboties kā pierakstu pārrakstītājs;
- palīdzēt pārgērbties uz sporta nodarbībām;
- izskaidrot vārdus, kurus bērns nesaprot, iedrošināt izmantot vārdnīcu;
- vadīt datora asistētas programmas apguvi;
- sagatavot audioierakstus, iedrošināt izmantot diktofonu, lai ierakstītu informāciju (iespējams nepieciešams veidot arī transkriptu bērna ierunātajam tekstam);
- lasīt priekšā mācību grāmatas;
- sekot līdzi un novērtēt bērna spēju tikt galā ar uzdevumiem;
- vērst bērna uzmanību uz uzdevumu;
- sniegt ziņojumu pedagogam, jo īpaši problēmas un sasniegumus;
- palīdzēt bērnam mācīties pareizu izrunu;
- u.c.

⁸ Fox, G.(1998.). A Handbook for Learning Support Assistants. London:David Fulton Publishers. Pieejams: <http://media.routledgeweb.com/files/education/download/LSA.pdf>

2.4 Vispārīgās (ieteicamās) prasības asistentam

Lai arī formāli Latvijā netiek normatīvi noteiktas prasības mācību asistentiem (sk. sadaļu 2.4.2.), tomēr vispārīgi ir iespējams runāt par ieteicamām prasībām, kādām jāatbilst asistentiem, **lai sadarbība būtu rezultatīva:**

- Mācību asistentiem jābūt labām rakstīt un lasīt prasmēm, rēķināšanas prasmei un labām empātijas spējām;
- Asistentam jābūt ar labām komunikācijas spējām, jāprot konstruktīvi risināt konfliktus;
- Asistentam vēlamas arī labas organizatoriskās spējas;
- Ideālā gadījumā asistentam ir pedagoga, speciālā pedagoga, sociālā darbinieka vai psihologa izglītība;
- Vēlams, lai asistentam ir arī pieredze darbā ar bērniem, īpaši ar bērniem ar speciālām vajadzībām. Tā varētu būt arī brīvprātīgā darba pieredze⁹;
- Būtu vēlams pārliecināties par pretendenta (ne)sodāmību.
- Vēlams, lai pretendents būtu vismaz 18 gadu.

Vecāki vai skola var ieteikt arī dzīvē asistentam apmeklēt apmācību kursus, nodarbības un ieteikt informācijas avotus, kuriem sekot ikdienā līdz.

Tomēr visbūtiskākā ir saderība ar bērnu un spēja saprasties ar vecākiem.

2.5 Ieguvumi

Mācību asistenta darbs **sniedz šādus ieguvumus** bērnam ar AST vai uzvedības traucējumiem un visai klasei kopumā:

- Tiek maksimāli samazināti traucēkļi visai klasei, atrisinot ar labsajūtu un uzvedību saistītās problēmas bērnam ar traucējumiem;
- Lielāka iespēja noturēt individuālo bērnu uzmanību, pamudinot sniegt atbildi;
- Asistents var atkārtot vai pārfrāzēt pedagoga uzdotos jautājumus, nekavējot pārējo klasi, sniegt individuālu uzdevuma skaidrojumu, kas nebūtu iespējams visā klasē;
- Asistents var piedāvāt papildus vai alternatīvus izskaidrojumus bērnam, nekavējot pārējo klasi;
- Asistents var papildus mudināt sniegt ieguldījumu nodarbībā, ķerties klāt uzdevumiem, kas citādi bērnam šķistu nepaveicami;
- Asistents vairāk iedziļinās un analizē bērna mācīšanās spējas un informē par tām pedagogu, lai turpmāk tas varētu piemērot atbilstošus izaicinājumus;
- Asistents var sniegt bērnam tūlītēju viņa paveiktā darba vērtējumu.¹⁰

⁹ E-pakalpojums pieejams <https://www.latvija.lv/epakalpojumi/ep21>

¹⁰ <http://dera.ioe.ac.uk/4532/1/Teaching%20assistants%20in%20primary%20schools%20an%20evaluation%20of%20the%20quality%20and%20impact%20of%20their%20work%20%28PDF%20format%29.pdf>

Būtiski ir apzināties, ka personas ar AST un uzvedības traucējumiem, kas ļoti bieži tiek izstumti no izglītības iestādēm, ir līdz šim maz apzināts un izmantots sabiedrības resurss. Ikvienu klasi, kurā ir integrēts bērns ar speciālām vajadzībām, labāk iemācās pieņemt citādo, pieņemt cilvēku dažādās vajadzības un sabiedrības daudzslāņainību. Ieguvumi no iekļaujošas sabiedrības un bērnu un jauniešu ar speciālām vajadzībām integrēšanas izglītības sistēmā un vēlāk darba tirgū, ir neatsverami, jo šie cilvēki un viņu neparastās prasmes un spējas ne tikai var sniegt pienesumu ekonomikā, bet arī līdz ar to viņi spēs paši sevi nodrošināt, nevis izolēties no sabiedrības, slīgs depresijā būs atkarīgi no citiem cilvēkiem, sociālās sistēmas pabalstiem un pakalpojumiem.

2.6 iespējamās problēmas, kurām jāpievērš uzmanība

Pāraprūpe

- Ja asistents nepārtraukti atrodas fiziski tuvu skolēnam, tas liek šķēršļus skolēna iespējai veidot kontaktu ar pedagogu.
- Pastāv risks, ka mācību asistents, ja tas nav sagatavots šādai lomai, uzdos bērnam zemākas grūtības jautājumus un samazinās bērna neatkarības līmeni, sakot priekšā atbildes.
- Asistents var pārlietu aizsargāt skolēnu, radot tam trauksmi.

Ietekme uz komunikāciju ar vienaudžiem

- Pastāvīga pieaugušā klātbūtne var kavēt vienaudžu attiecību veidošanos.
- Iespējams, asistenta klātbūtne var izraisīt skaudību.

Attiecības ar skolas personālu, vecākiem

- Pedagogu acīs asistents var likties kā konkurents.
- Palielinoties iesaistīto pušu skaitam, var veidoties apjukums komunikācijā un atbildība sadalījumā.

3 Praktiskas vadlīnijas sadarbības veidošanai

Sadarbība starp iesaistītajām pusēm un atbalsta komandas iekšienē ir ļoti būtiska, lai sasniegtu nospraustos mērķus.

Asistenti ↔ vecāki

Darbs ar vecākiem ir viena no svarīgākajām mācību asistenta lomām. Vecāki ir pirmie un nozīmīgākie savu bērnu eksperti. Viņu uzklausišana var sniegt asistentam apjomīgu informācijas daudzumu par bērna vajadzībām un veidu, kā ar bērnu veidot kontaktu.

Nozīmīgi, ka vecāku līdzdarbības vērtība tiek augstu vērtēta bērniem visās vecumu grupās.

Attiecībā uz attiecībām ar izglītojamo un viņa vecākiem, mācību asistentiem būtu nepieciešams:

- Diskutēt par problēmām skolā, kā arī par konfidencialiem jautājumiem tikai atbilstoša personāla klātbūtnē, kā arī tikai tad, kad bērna nav blakus;
- Respektēt bērnu, vecāku tiesības uz privātumu un individualitāti;
- Prezentēt sevi kā pozitīvu pieaugušo ("role model").
- Mācību asistents var darboties kā starpnieks starp vecākiem un pedagogu, ja vecāki nejūtas komfortabli, risinot konkrētu problēmu;
- Vecākiem ir jābūt informētiem par programmu, kas tiek piedāvāta viņu bērniem.

Pedagogi ↔ vecāki

Jāatceras, ka gan vecāki, gan pedagogs vēlas, lai bērnam labi sekmētos mācību procesā, tāpēc ir nepieciešams veidot vienotu sadarbību.

Vecāki var kļūt par nozīmīgu atbalsta resursu kā skolotājam, tā arī skolniekam.

Jāpanāk, lai vecāki no pasīviem novērotājiem kļūtu par savu bērnu mācīšanas un audzināšanas aktīviem dalībniekiem. Vecākiem ir nepieciešama sapratne un speciālista atbalsts.

Galvenie darba principi sadarbībai ar vecākiem:

- Pedagoģa attiecībām ar bērna ģimeni ir cieņas pilns un demokrātisks raksturs;
- Jāņem vērā vecāku individuālās psiholoģiskās īpatnības;
- Sadarbībai jābūt izglītojamā interesēs.¹¹

Galvenais uzdevums – dot vecākiem dziļākus, objektīvākus priekšstatus par bērna problēmām, viņa mācīšanās traucējumu īpatnībām, noteikt audzināšanas un apmācības uzdevumus, ko īstenot vecākiem.

Pedagoģi ↔ mācību asistents

Skolotāju un mācību asistentu lomas un atbildība

	Skolotājs	Mācību asistents
Macību procesa organizēšana	• izveido iknedēļas grafiku • Plāno mācību stundas un klases aktivitātes. • Plāno klases telpas izkārtojumu un mācību centrus. • pārskata individuālās apmācības plānu (IAP) • Plāno IAP regulāri, ar mācību asistentiem	• Palīdz skolotājam izpildīt mācību stundas un planotas aktivitātes • Palīdz skolēnam izkustēties (tikai ja tas ir nepieciešams) • Ir pazīstams ar skolēna IAP un palīdz skolotājam to izpildīt. • uzrauga tuvumu un strukturizē fizisko telpu
Novērtējums	• sagatavo novērtējumu visiem skolēniem • Regulāri novērtē skolēnu progresu un uzmanīgi atzīmē, kādas prasmes tiek veiktas ar un bez mācību asistentiem. • Vērtē skolēnu progresu individuāli, vai grupās.	• Savāc datus, pamatojoties uz novērojumiem par: - grafiku un progresu - patstāvības līmeni, izpildot uzdevumus - uzvedības un sociālo mijiedarbību • pārraksta komentārus skolotāja dienasgrāmatā. • Regulāri nodrošina skolotāju ar atsauksmēm un atjauninājumiem.

¹¹ Kolkovska, I., „Speciālā pedagoģa loma atbalsta komandā. Sadarbība ar pedagoģiem un vecākiem” VISC, 2012. Lai arī materiāls orientēts uz speciālajiem pedagoģiem, tajā iekļautas būtiskas atziņas par sadarbību ar vecākiem kopumā.

Mācīšana	• Ir atbildīgs par visu skolēnu apmācību klasē	• Palīdz skolotājam izpildīt skolēnu individuālās programmas
Uzvedības vadīšana	• plāno pozitīvo iejaukšanos uzvedībā, kā arī atbalstu visai klasei un atsevišķiem skolēniem • Kalpo par uzvedības modeli	• Palīdz skolotājam realizēt pozitīvo iejaukšanos, izmantojot tādas pašas tehnikas un pieejas • Uzrauga skolēnus, kuriem uz laiku ir jāpamet klase • Izved no klases dusmīgus vai satrauktus skolēnus, ja nepieciešams • Palīdz izstrādāt un īstenot uzvedības vienošanos un programmas • Kalpo par uzvedības modeli
Komandas gara veicināšana	• Plāno un organizē nepārtrauktu komunikāciju ar mācību asistentiem. • Pārskata mērķus un filozofiju ar mācību asistentiem • Nosaka mācību asistentu pienākumus	• Aktīvi piedalās skolotāja plānotajā komunikācijā. • Izsaka skolotājam savas idejas un bažas. • Izpilda darbus, ko piešķir skolotājs.
Piederumi	• Nosaka, kādi materiāli un piederumi ir nepieciešami mērķu sasniegšanai	• Palīdz materiālu/piederumu sagatavošanā un izmantošanā ar skolēnu
Izbraukumi	• Organizē un plāno mācību ekskurijas un izbraukumus. • Nodrošina, lai nepieciešama dokumentācija ir aizpildīta, kā paredzēts.	• Ja nepieciešams, nogādā/pavada skolēnu no skolas līdz galamērķim un uzrauga viņu ekskursijas laikā.
Komunikācija ar vecākiem	• Komunicē ar vecākiem/aizbildņiem, uzsākot kontaktu un piedaloties diskusijās, pārrunājot viņu bērnu izaicinājumus un progresus mācībās. • Pārtrauga jebkuru rakstisko komunikāciju, kas ir sūtīta vecākiem.	• Nosūta skolotājam jebkurus vecāku jautājumus un rūpes. • Apmeklē vecāku/skolotāju tikšanos, ja nepieciešams. • Atbild rakstiskā formā žurnālā, ja to uzskata par daļu no individuālā plāna, un nodrošina, ka skolotājs ir redzējis un apstiprinājis ziņu.

4 Praktiskas vadlīnijas pedagogiem un asistentiem par sadarbību ar bērnu ar autiskā spektra traucējumiem

4.1 Skolēna apraksta izveide

LAA apkopotā ārzemju pieredze liecina, ka efektīvs veids, kā organizēt sadarbību ar bērnu ar autiskā spektra vai uzvedības traucējumiem ir sākt ar individuāla skolēna apraksta izveidi. Tas ļauj ilgākā laikā novērtēt skolēna attīstību, kā arī saprast, kādas ir bērna attīstības prioritātes. **Tas ir iedarbīgi, jo:**

- Traucējumu izpausmes katram skolēnam var būt atšķirīgas un nav iespējams izmantot vienotu aprakstu un metodiku;
- Traucējumu izpausmes katram skolēnam var mainīties laika gaitā;
- Ir nepieciešams piefiksēt un rēķināties ar citām rakstura iezīmēm, kas nav tiešā veidā saistītas ar traucējumiem.

Skolēna aprakstā parasti iekļauj:

- Skolēna biogrāfiju, noderīgu informāciju kontekstam
- Diagnostikas un dažādu novērtējumu ceļu;
- Interesu, stipro pušu un mācīšanās paradumu kopsavilkumu;
- Informāciju par pašreizējo attīstības līmeni, iekļaujot ar traucējumiem saistīto specifiku;
- Prioritārās mācīšanās vajadzības.¹²

Ideālā gadījumā šāda apraksta sastādīšanā piedalās arī citi speciālisti – skolotājs, psihologs, logopēds, u.c. tomēr primāri tas varētu būt asistenta instruments.

Informāciju, kas nepieciešama, lai sastādītu skolēna aprakstu, var iegūt dažādos veidos:

- Formālie testi
- Pedagogu novērtējums
- Speciālistu novērtējums
- Pārrunas
- Novērojumi

¹² http://www.edu.gov.mb.ca/k12/specedu/aut/pdf/ASD_Document.pdf

4.2 Darba struktūras, rutīnas un paredzamības nozīme

Skolēniem ar AST izteikti patīk stukturūra, rutīna un turpmāko notikumu paredzamība. Tomēr piedāvāt struktūru, rutīnu un paredzamību, nenožīmē, ka skolēnam tiek uzspiests sekot stingriem nosacījumiem, ko izvirzījis pieaugušais. Drīzāk apmācību videi jābūt pietiekami strukturētai, lai tā nebūtu juceklīga, mainīga un sniegtu skaidrību par notiekošo. Videi jānodrošina konsekvence un skaidrība par to, kur kas atrodas, kas tiek sagaidīts dažādās situācijās, kādas darbības seko cita citai.

Skolēniem ir jāzina, kur atrodas lietas, ko no viņiem sagaida un kas sekos tālāk. Struktūras, rutīnas un paredzamības apjomu nosaka katra skolēna individuālās vajadzības. Dažiem tas var būt vairāk nepieciešams kā citiem. Kā arī šīs vajadzības var būt izteiktākas vienā dienā, bet mazāk izteiktas citā.

Visefektīvākais veids, kā pasniegt un ieviest struktūru, rutīnu un paredzamību ikdienas aktivitātēs ir vizuālā atbalsta materiāli, jo tie nemitīgi atgādina par turpmāk gaidāmo. Vizuālie materiāli rada iespēju, ka skolēns taps patstāvīgāks, kolīdz rutīna būs iestrādājusies.

4.3 Vizuālais atbalsts kā efektīvs līdzeklis darbā ar bērniem ar AST un uzvedības traucējumiem

Lielākā daļa bērnu ar AST uztver vizuālo informāciju labāk par audiālo. Informācija, kas pasniegta vizuālā formā, piemēram, fotogrāfijas, attēli, zīmējumi šiem bērniem ir vieglāk saprotama, nekā citādi pasniegta informācija.

Viena no vizuālo materiālu lietošanas priekšrocībām ir tā, ka tos var izmantot tik ilgi, cik nepieciešams. Mutiski sniegta informācija turpretim ir īslaicīga – kolīdz ziņojums ir izsacīts, tas vairs nav pieejams. Tas var radīt problēmas skolēniem, kuriem ir problēmas ar valodas apstrādi un kuriem nepieciešams papildu laiks. Turklāt bērnam ar autiskā spektra traucējumiem var būt apgrūtināši uztvert būtisko informāciju un abstrahēties no fona trokšņiem.

Vizuālā atbalsta izmantošana palīdz bērnam koncentrēties uz informāciju.

Vizuālā atbalsta materiālus var izmantot klasē dažādi:

- Lai skaidrotu lietu kārtību, veicinātu skolēnu pašorganizāciju (ikdienas plāni, aktivitāšu saraksti, kalendāri u.c.);
- Lai sniegtu norādījumus (klases noteikumi, kartiņas ar norādījumiem specifisku darbību veikšanai);
- Lai iepazīstinātu ar apkārtējo vidi (dažādu priekšmetu nosaukumu/ pielietojuma norādes);
- Sociālo prasmju attīstībai (dažādi noteikumi), t.sk. sociālie stāsti. Sociālie stāsti ir sociālu situāciju apraksts, kas ietver sevī sociālus norādījumus un atbilstošas reakcijas, un tie tiek rakstīti konkrētām, individuālām situācijām;
- Lai mazinātu problēmsituācijas, veicinātu paškontroli (norādījumi, arī piktogrammas, kas norāda uz sociāli pieņemamām darbībām).

Jautājums, uz kuru jārod atbilde, lai sagatavotu vizuālo atbalstu, ir – kā šo informāciju pasniegt iespējami vienkāršā veidā? Izvēloties vizuālā atbalsta veidu, jāņem vērā bērna spējas un vajadzības.

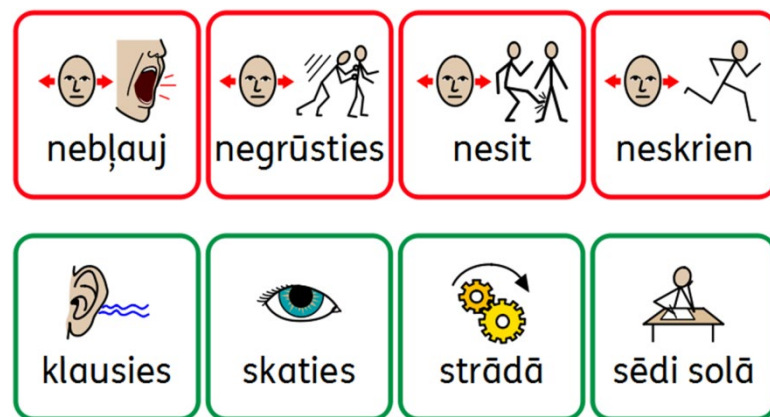
Vizuālā atbalsta materiāli atšķiras pēc sarežģītības – tie var būt gan konkrēti objekti, krāsu vai melnbaltās fotogrāfijas, attēli, zīmējumi vai rakstīts teksts, tie var papildināt grāmatas, dienas plānu, sociālos stāstus, rakstiskas instrukcijas u.tml.

Konkrēti objekti ir vistiešākā vizuālā atbalsta forma. Nākošais reprezentācijas līmenis ir attēli un fotogrāfijas. Grafiski simboli ir vēl sarežģītāki un sastāv no piktogrammām un rakstītiem vārdiem. Neatkarīgi no sarežģītības līmeņa, ir pierādīta vizuālā atbalsta efektivitāte darbā ar bērniem ar autiskā spektra traucējumiem un uzvedības traucējumiem, tie parasti vieglāk sasniedz nospraustos apmācību procesa mērķus.

Vizuālā atbalsta materiālu izveidei pieejamas pat speciālas datorprogrammas. Būtiski ir zināt, ka Latvijā ir īstenots projekts „Izglītojamo ar funkcionāliem traucējumiem atbalsta sistēmas izveide”, un šī projekta ietvaros ir latviskota simbolu valodas Widgit programma SymWriter-2, notikušas apmācības un izplatīta programmatūra. Vecāki un skolas vadība var aicināt pedagogus izmantot šīs datorprogrammas sniegtās priekšrocības.¹³

¹³ Papildinformācija par Widgit pieejama, piemēram, šeit <http://www.balvi.lv/files/izglitiba/WIDGIT%20zimju%20valoda.pdf>

Piemēri:

4.4 Sociālie stāsti

Sociālie stāsti kā metode tiek plaši izmantota, piemēram, Lielbritānijā un ASV. Metode ir populāra personām ar komunikatīvo un sadarbības prasmju trūkumu. Tā ir pierādījusi sevi kā efektīvs instruments sociālās atstumtības riska mazināšanai un integrācijai sabiedrībā, jo nodrošina bērnam izpratni par situācijām, kurā viņš iesaistās, veicinot drošības izjūtas rašanos un sniedzot atbildes uz neziņas izraisītajiem jautājumiem.

Tā pamatā ir ar konkrētām dzīves situācijām saistītas instrukcijas, noteikumi, kas veidotas konkrētā formā un kas palīdz bērnam orientēties un atrast risinājumu sarežģītām problēmām, labāk saprast savstarpējās komunikācijas nianšes.

Sociālo stāstu mērķis: dalīties ar atbilstošu sociālo informāciju, pacietīgā un mierīgā veidā, kas stāsta auditorijai ir viegli uztverama.

Sociālos stāstus izmanto:

- 🍌 lai izglītotu, mazinātu nepiemērotas uzvedības gadījumus;
- 🍌 lai iedrošinātu;
- 🍌 lai sagatavotu individuus sociālai mijiedarbībai;
- 🍌 lai sagatavotu cilvēkus ar AST publiskiem pasākumiem.

Parasti sociālos stāstus izmanto, tos sagatavojot konkrētam bērnam konkrēta jautājuma risināšanai, tomēr, viedojot stāstus vispārīgākus, tos ir iespējams izmantot plašākai mērķauditorijai.

Pētījumos noskaidrots, ka:

- 🍌 bērni, kas paši lasīja sociālos stāstus, tos uztvēra labāk, nekā tad, ja tos viņam priekšā lasa kāds cits;
- 🍌 Stāsti ir daudz iedarbīgāki situācijās, kad tie tiek lasīti tieši pirms situācijām, kas aprkstītas šajos stāstos;
- 🍌 Stāsti, kas ietvēr vizuālos materiālus, ir iedarbīgāki, nekā tie, kas ir tikai teksta formā.¹⁴

4.4.1 Kā uzrakstīt sociālo stāstu?

1. solis. Mērķa definēšana.

Sociālais stāsts tiek veidots ar kādu konkrētu mērķi. Piemēram, sociālā stāsta mērķis varētu būt iemācīt bērnam, ka klepojot mute ir jāaizsedz ar roku. Kad mērķis/ nozīme ir skaidra, jācenšas saprast, kas bērnam ir nepieciešams, lai sasniegtu šo mērķi. Piemēram, viņam jāsaprot, kāpēc mutes aizsegšana ir svarīga klepojot. Tas jādara, lai baciļi, kas var likt citiem cilvēkiem saslimt, neizplatītos.

2. solis. Pieejamās informācijas apkopošana.

Nepieciešams novērtēt bērna zināšanas un prasmes. Kontekstā ar sociālā stāsta mērķi, jāsaprot, kāda ir pašreizējā situācija, kāds ir vēlamais rezultāts.

3. solis. Teksta sastādīšana.

Sociālos stāstus var veidot dažādā formātā, ar vai bez attēliem. Jebkurā gadījumā tie jāveido iespējami vienkāršā valodā, īsos teikumos, piemēros izmantojot bērnam raksturīgās interešu jomas.

¹⁴ <http://www.educateautism.com/social-stories/are-social-stories-effective.html>

Mēdz runāt par dažādiem teikumu veidiem sociālajā stāstā, sk. tabulu¹⁵:

	Paskaidrojums	Piemēri
Aprakstoši teikumi	Atbild uz tādiem jautājumiem, kā kas, kur un kāpēc notiek. Aprakstošiem teikumiem jāattēlo informācija precīzi un objektīvi.	<i>Ziemassvētku vakars tiek svinēts 24.decembrī. Lielākā daļa bērnu iet skolā. Dažkārt es saslimstu.</i>
Skatupunkta teikumi	Norāda uz citu cilvēki viedokļiem, jūtām, idejām, pārliecībām, fizisko vai emocionālo labsajūtu.	<i>Mana mamma un tētis zina, ka man laiks iet gulēt. Skolotājām patīk, ja paceļu roku, lai uzdotu jautājumu. Daži bērni tic Ziemassvētku vecītim.</i>
Vadošie	Uzmanīgi piedāvā atbildi uz uzvedību konkrētā situācijā;	<i>Es mēģināšu aizsegt muti, kad klepoju.</i>
Teikumi	Ir svarīgi, lai šiem teikumiem būtu pozitīvs fokuss, lai tie būtu konstruēti veidā, kas pieļauj elastīgumu (izvairoties no vārdiem „obligāti”, „noteikti”)	<i>Pēcpusdienā man varētu patīkt laukā spēlēties. Kad esmu dusmīgs, varu:</i> • Veikt trīs ieelpas • Pastaigāties • Palēkāt batutā.
Apstiprinoši teikumi	Teikumi, kas apstiprina iepriekš sacīto. Šie teikumi uzsver iepriekšējā teikuma nozīmi.	<i>(Es mēģināšu turēties pie pieaugušā rokas, kad šķērsošu ielu.) Tas ir ļoti svarīgi.</i>
Sadarbības teikumi	Identificē, kā citi var palīdzēt, būt noderīgi.	<i>Mamma un tētis var palīdzēt man nomazgāt rokas; Pieaugušais man palīdzēs, kad iešu pāri ielai; Mana skolotāja man palīdzēs palikt mierīgam klasē.</i>
Kontroles teikumi	Teikumi, kurus veidojusi persona ar autismu, lai sniegtu personisku nozīmi konkrētajai situācijai un palīdzētu vilkt paralēles ar savām izjūtām, atmiņām	<i>Vairākas reizes dienā manam ķermenim ir nepieciešams ēdiens, tāpat kā vilcienam ir nepieciešamas ogles, lai tas varētu turpināt kustēties uz priekšu.</i>
Atvērtie teikumi	Nepabeigti teikumi, kas ļauj lasītājam minēt situācijas nākamo soli	<i>Man vārds ir (aprakstošs teikums); Mamma un tētis jutīsies (skatupunkta teikums), ja es apēdīšu visas savas vakariņas.</i>

¹⁵ <http://www.autism.org.uk/living-with-autism/strategies-and-approaches/social-stories-and-comic-strip-conversations/how-to-write-a-social-story.aspx>

Sastādot sociālo stāstu, papildus jāņem vērā, ka:

- Sociālajiem stāstiem ir nepieciešams ievads, galvenā daļa un nobeigums.
- Tajā būtu nepieciešams izmantot pozitīvu valodu (kur iespējams, labāk skaidrot, kam vajadzētu notikt, nevis, kam nevajadzētu);
- Stāstiem jābūt pēc iespējas precīziem. Tajos vajadzētu iekļaut tādus vārdus kā “dažreiz” un “parasti”, situācijām, kad noteikts iznākums nav garantēts;
- Stāstam vajadzētu piesaistīt savu mērķauditoriju. Jāizvairās lietot vārdus, kas šajai mērķauditorijai varētu radīt stresu;
- Stāsta saturam vajadzētu būt atbilstošam auditorijas vecumam un izpratnes līmenim.

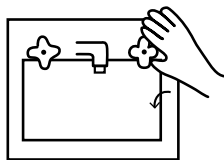
4. solis. Nosaukuma izvēle.

Nosaukumam pēc iespējas jāatspoguļo stāsta saturs. Tā nosaukums var būt arī jautājuma formā.

Piemērs 1:

- Kas ir negaidīti trokšņi?
- Apkārt ir daudz trokšņu (situāciju aprakstošs).
- Dažreiz trokšņi mani pārsteidz (apprakstošs). Tie ir negaidīti (situāciju aprakstošs).
- Daži negaidīti trokšņi ir: telefons, durvju zvans, rejoši suņi, stikla plīšana, putekļsūcējs, aizcērtošās durvis, negaiss (situāciju aprakstošs).
- Ar šīm skaņām viss ir kārtībā (situāciju apstiprinošs). Es centīšos palikt mierīgs, kad dzirdēšu negaidītus trokšņus (vērst uz konkrētu uzvedību).
- Pieaugušie man var pateikt, kad troksnis apstāsies (skaidro citu cilvēku iespējas palīdzēt).

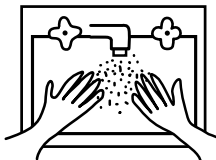
Piemērs 2:

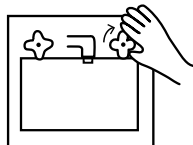
ATGRIEZ KRĀNU

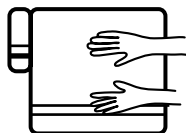
SAZIEPĒ ROKAS

MAZGĀ ABAS PLAUKSTAS ZEM ŪDENS

AIZGRIEZ KRĀNU

ROKAS NOSLAUKI DVIELĪ

4.4.2 Kā iepazīstināt bērnu ar sociālojiem stāstiem, iemācīt tos lietot?

Iepazīstini bērnu ar sociālo stāstu brīdī, kad visi jūtas mierīgi un atslābināti. Tas ļaus optimizēt mācīšanās spējas, un palīdzēs bērnam izveidot pozitīvu asociāciju ar stāstu. Sociālos stāstus nekad nevajadzētu izmantot kā sodu.

Izmanto patiesu un tiešu pieeju, iepazīstinot ar stāstu. Saki: “Es šo stāstu esmu uzrakstījis tev. Šis stāsts ir par negaisu. Izlasīsim to kopā. Un beigās to pārrunāsim.”

Pārrunā stāstu, cik bieži vien nepieciešams. Daži sociālie stāsti tiks pārrunāti vienu reizi dienā (piem., iešana gulēt), bet citi atkarībā no situācijas, kam tie bija rakstīti.

Saglabā pozitīvu, pārliecinošu un pacietīgu attieksmi, pārskatot stāstu. Šis ir svarīgs nosacījums, lai sociālajam stāstam būtu vēlamais efekts. Pārskatot stāstu, lieto mierīgu un draudzīgu balss toni. Pārliecinies, lai arī apkārtējā vide būtu klusa, ērta, brīva no traucēkļiem.

Iesaisti citus stāsta vietās, kur tas ir atbilstošs. Piemēram, stāsts, kas ir veltīts kādai aktivitātei skolā, varētu tikt izskatīts arī kopā ar skolotāju.

Ar katru stāstu iepazīstini atsevišķi (necenties vienlaikus rādīt vairākus stāstus), lai palielinātu uztveršanas spējas. Tas jādara arī tāpēc, lai bērns nejustos nomākts ar informāciju.

Ir divi veidi kā atsacīties no sociālā stāsta lietošanas, lai dotos pie nākošā:

- 👉 palielinot laika sprīdi starp pārskatīšanas reizēm (ja sākotnēji stāsts ticis pārskatīts reizi dienā, var palielināt šo posmu līdz vienai reizei divās dienās, tad reizi trijās, utt.)
- 👉 mainot stāsta saturu, lai atspoguļotu bērna jaunās prasmes (piemēram, izņemot no stāsta vadošos teikumus).

5 Vadlīnijas pirmsskolas un skolas administrācijai iekļaujošas vides veidošanai bērniem ar autiskā spektra traucējumiem

5.1 Vispārējās izpratnes veicināšana

Ir cilvēka dabā izrādīt ziņkāri un būt piesardzīgam pret citādo. Nodrošinot apkārtējos ar informāciju, var apmierināt šo ziņkāri, mazināt bailes un novērst potenciālos konfliktus.

Informējiet iesaistītās puses par autismam raksturīgajām iezīmēm (izmantojiet 1. pielikumā esošo izdales materiālu), kļiedējiet mītus par autismu (sk. šī materiāla 1.3. sadaļu). Veiciniet izpratni par iekļaujošu sabiedrību un tās nozīmi kopējās labklājības vairošanā!

Šajā sadaļā iezīmētas vairākas idejas pedagogu, klasesbiedru un citu vecāku informēšanai un sagatavošanai.

5.1.1 Pedagogu sagatavošana

Būtiski, lai pedagogiem ir pieejama pētījumos balstīta un aptveroša informācija par autismu – tas viecina sapratni un pozitīvu attieksmi pret izmaiņām, tajā skaitā iespējamu bērna ar AST uzņemšanu skolā/klasē.

Jāņem vērā, ka pedagogiem var būt dažādi iemesli, kāpēc viņi atbalsta vai neatbalsta bērna ar AST dalību klasē. **Izplatītākās pedagogu bažas attiecībā uz bērna ar speciālām vajadzībām iekļaušanu viņa klasē:**

- Sajūta, ka nav bijušas pietiekamas apmācības par darbu ar šādiem bērniem, nav bijušas šādas apmācības vispār;
- Neziņa par bērna raksturu, īpašībām;
- Nepieciešamība pēc atsevišķas stundu plānošanas;
- Bailes no izgāšanās sajūtas, ja bērns nerasniedz vēlamos rezultātus;
- Šo bērnu ietekme uz pārējiem skolēniem, klases darbu;
- Neziņa, kā „sasniegt” šos bērnus;
- Bailes no citu cilvēku vērtējuma;
- Kļūdu iespēja;

- Nepietiekamas zināšanas par attieksmi pret savām emocijām.¹⁶

Šie ieteikumi var palīdzēt sagatavot pedagogus uzņemt savā klasē bērnus ar autiskā spektra traucējumiem vai uzvedības traucējumiem:

- Jāapzina iespējamie atbalsta avoti un resursi;
- Jāmeklē pieredzējušu pedagogu palīdzība;
- Jānosprauž samērīgi un sasniedzami mērķi;
- Jāizmanto visi rīcībā esošie resursi, sociālie stāsti, vizuālais atbalsts;
- Uzdevumu individuāla pielāgošana nenozīmē visu materiālu sagatavošanu no „nulles”;
- Jāatceras, ka pat stratēģijas, kas balstītas pierādījumos, pētījumos, tiek labi aprakstītas un analizētas, var nesniegt gaidāmos rezultātus;
- Skaidri jādefinē ikviena iesaistītā personāla loma un kompetence darbā ar bērnu ar speciālām vajadzībām.

Kā arī sk. informāciju 2. pielikumā.

Dažādus apmācību moduļus īpaši pedagogiem piedāvā gan Latvijas Autisma apvienība, gan VISC. Plānojot vai uzsākot darbu ar bērniem ar speciālām vajadzībām, var izmantot šos apmācību piedāvājumus.

5.1.2 Klasesbiedru sagatavošana

Skolēniem klasē var rasties jautājumi par bērna ar AST vai uzvedības traucējumiem rīcību. Viņiem var būt jautājumi par to, kā rīkoties un sazināties ar klasesbiedru.

Ir dažādi veidi, kādā mācīt skolēniem par autiskā spektra traucējumiem. Piemēram, grāmatu lasīšana, diskusijas klasē, videomateriālu demonstrācija, vieslektoru pieaicināšana. Piemēram, vecāki mēdz būt efektīvi un zinoši vieslektori, ko iespējams uzaicināt pastāstīt par autiskā spektra traucējumiem.

Informācijas apjoms un detalizācija jāsamēro ar bērna ar speciālām vajadzībām uzvedību, klasesbiedru interesi un pieredzi ar šādiem klasesbiedriem. Bieži vien ir vērts ar izglītojošiem pasākumiem nogaidīt pāris nedēļu mācību gada sākumā, jo bieži vien pieaugušajiem ir pavisam citāds situācijas vērtējums un bažas par to, kas varētu radīt problēmas.

¹⁶ https://www.tbaisd.k12.mi.us/departments/docs_spec/HereIComeBook0910.pdf

Jāpievērš uzmanība tam, ka klasesbiedri mēdz bērnu ar AST uzvedību interpretēt kā iedomību un nevēlēšanos komunicēt, tāpēc ir būtiski skaidrot pārējiem bērniem autismu pazīmes, kā arī kļūdēt mītus par to. Būtiski ir arī iedrošināt klasesbiedrus nebaidīties no kļūdām komunikācijā ar bērnu ar speciālām vajadzībām.

Daži ieteikumi, kā palīdzēt klasesbiedriem sadarboties:

- Informējiet skolēnus, ka lūgumu vai jautājumu var nākties atkārtot vairākas reizes pirms tas tiks izpildīts
- Iedrošiniet skolēnus palīdzēt bērniem ar speciālām vajadzībām, sniedzot tiem padomus, nevis pasakot priekšā pareizo atbildi
- Dažkārt var noderēt konkrētu norādījumu sniegšana par to, kā rīkoties konkrētās situācijās, kur iesaistīts skolēns ar AST vai uzvedības traucējumiem.
- Piemēram, skaidrojiet skolēniem, kā rīkoties, ja skolēns ar AST ir nonācis bīstamā situācijā, ir kļuvis agresīvs vai neievēro noteikumus. Klasesbiedru uzdevums nav tikt galā ar negatīvu rīcību.
- Izskaidrojiet, kā komunicē personas ar AST, skaidrojiet, ka viņiem ir grūtības saprast vispārinājumus, pārnestas nozīmes, žestus, mīmiku. Iedrošiniet klasesbiedrus izmantot komunikācijā vizuālos materiālus.
- Iesakiet klasesbiedriem pārliecināties, ka skolēns ar AST klausās, pirms jautājuma uzdošanas.
- Atgādiniet skolēniem, ka viņi var sacīt „nē”, „pārstāj” vai „izbeidz”, ja tie sastopas ar nepiemērotu uzvedību.¹⁷
- Organizējot darbu klasē vai ārpus stundām, radiet iespēju bērnam ar AST nonākt saskarē ar citiem skolēniem.

5.1.3 Pārējo vecāku informēšana

Dažkārt izaicinājums var būt citu bērnu vecāki. Vecāki var būt noraizējušies un neapmierināti ar faktu, ka viņu bērna klasē mācīsies kāds ar autiskā spektra traucējumiem. Tādā gadījumā ir jāskaidro, kā iekļaujoša vide var nākt par labu arī neirotipiskiem bērniem. Iespēja mijiedarboties ar cilvēkiem ar speciālām vajadzībām var veicināt sapratni un pieņemšanu. Iekļaušanai tomēr nevajadzētu negatīvi ietekmēt pārējo skolēnu izglītību, kā arī nevajadzētu būtiski samazināt uzmanības apjomu, ko skolotāja sniedz katram bērnam.

Vecākiem visticamāk nebūs pieredzes, kā runāt ar saviem bērniem par savstarpējām attiecībām ar bērniem, kuri ir citādāki, tāpēc, piemēram, skolas psihologs vai klases audzinātājam jābūt gatavam atbildēt uz vecāku jautājumiem.

¹⁷ <https://education.alberta.ca/media/511995/autism.pdf>

Jāņem vērā, ka varētu būt vecāki, kas izvēlas slēpt faktu, ka viņu bērnam ir traucējumi (īpaši pirmskolā, kur ir iespējams bērnu atvest vēlāk un aizvest agrāk tā, ka citu bērnu vecāki šo bērnu faktiski neredz). Tomēr jāapzinās, ka tas var radīt sarežģījumus kādu problēmu eskalācijas gadījumā. Šos jautājumus būtu jāpārrunā ar vecākiem.

5.2 Apmācību procesa pielāgošana

Skolai, protams, jā rūpējas par apmācību procesa pielāgošanu tādā veidā, lai tas veicinātu bērna ar AST vai uzvedības traucējumiem iekļaušanu kolektīvā un mācību procesā, bet arī, lai tas neietekmētu pārējo skolēnu labsajūtu, iespējas un sekmes, mācoties šajā mācību iestādē.

Iepriekš jau runāts par atbalsta pasākumiem izglītībā bērniem ar speciālām vajadzībām. Šīs nodaļas apakšsadaļās iezīmēti tie virzieni (satura un vides jomā), kuros ir iespējams strādāt, lai veidotu iekļaujošu un bērniem ar speciālām vajadzībām draudzīgu vidi. Konkrētu risinājumu izvēle ir atkarīga no skolas vadības, skolas iespējām, pedagogiem, bērna spējām un vecāku paustās intereses. Jāņem vērā, ka ļoti bieži dažādi pielāgojumi nebūs manāmi vai nāks par labu arī pārējiem bērniem.

Ja pārmaiņu procesā rodas neskaidrības attiecībā uz dažādu pielāgojumu atbilstību normatīvajiem aktiem, ir ieteicams savlaicīgi konsultēties ar iesaistītajām institūcijām (VISC, IKVD, IZM), lai kopīgi atrastu piemērotāko risinājumu.

5.2.1 Piemērots aprīkojums

Pozitīvu mācību procesu veicina piemērots aprīkojums.

Iespējamie aprīkojuma pielāgojumi:

- Adapteri, kas palīdz satvert rakstāmo, karoti, zobu birsti skolēniem, kuriem piemīt motorās grūtības.
- Dažkārt šiem bērniem ir grūti ilgstoši atrasties mierīgā pozā. Tādās situācijās var palīdzēt piepūšama spilvena novietošana uz krēsla.
- Līdzīgi arī dažkārt palīdz krēsla aizstāšana ar piepūšamo vingrošanas bumbu.
- Rāvējslēdzēji un līpslēdzēji (velcro lipekļi) var palīdzēt bērniem patstāvīgi sagērbties.
- Bērni ar AST dažkārt ar grūtībām apgūst tādas telpiskās vides jēdzienus kā „pa labi” vai „pa kreisi”. Tādā gadījumā var veikt īpašas atzīmes uz viņu apaviem.
- Daži bērni zaudē uzmanību, ieraugot citu informāciju (piemēram, lappušu numurus, līnijas, attēlus). Var būt nepieciešams pielāgot mācību materiālus, likvidējot lieko informāciju.

- Dažiem bērniem uzmanību novērš spīdīgi materiāli, virsmas. Tādā gadījumā jādomā par attiecīgā skolēna darba vietu, izmantojamām grāmatām u.tml, lai iespējami novērstu saskarsmi ar glancētām virsmām.

5.2.2 Fiziskā vide

Daudziem bērniem ar autiskā spektra traucējumiem ir izteikts sensorais jūtīgums. Sensorā jūtība var izpausties dažādi – kāda no maņām var būt gan pastiprināta, gan arī pārāk vāji izteikta. Ņemot vērā, ka bērniem ar autiskā spektra traucējumiem var būt specifiskas sensorās vajadzības, ir vērtīgi novērtēt, kas klases telpā visvairāk palīdz un/vai traucē mācīties. Sensoro vajadzību novērtēšanai var izmantot 3. pielikumā atrodamo tabulu.

Arī risinājumi jāmeklē radoši un jāmēģina salāgot visu iesaistīto pušu intereses. Piemēram, ja skolēns pārspīlēti reaģē uz audiāliem stimuliem, viņu nevajadzētu sēdināt tuvu durvīm/logam. Līdzīgi, skolēni, kam izteikti traucē fluorescēta gaisma, var labāk justies pie loga. Ja skolēns aizraujas ar datoriem vai, piemēram, alfabētu, būtu labi viņu galdu novietot tā, lai šie objekti, kas varētu lieki piesaistīt viņa uzmanību, nebūtu redzami. Ja skolēns ir jūtīgs pret konkrētu aromātu, tam var būt grūtības izpildīt uzdevumu, ja kāds no tuvumā esošajiem ir lietojis smaržas. Dažkārt ir būtiski ierobežot fizisko telpu, kas pieejama konkrētajā vietā konkrētās darbības veikšanai.

„Zināju, ka manam dēlam ir ļoti jūtīga dzirde un ikrīta rituāls visiem skolēniem piecelties un sasveicināties ar skolotāju viņam radīja nepatīkamas izjūtas un uzvedības problēmas trokšņa, ko radīja krēslu skrāpēšanās pret grīdu, dēļ, tāpēc nopirku veikalā mīkstās krēslu kāju uzlīmes, kas paredzētas, lai neskrāpētu grīdu, un ar skolotājas atļauju salīmēju tās visiem klases krēsliem. Ikrīta rituāls vairs neradīja problēmas” – mamma bērnam ar asperģera sindromu, kurš mācās vispārizglītojošā skolā.

Ideālā gadījumā skolēnam ir zināma un pieejama klusa, mierīga vieta, kur atpūsties.

Sensorā audita veidlapa var palīdzēt novērtēt skolas vidi un saprast, kā to iespējams pilnveidot.

Skolas un klases telpas sensorais audits

Sensorā audita veidlapa skolu un klases telpu izvērtējumam palīdzēs ne tikai novērtēt, bet arī izveidot tādu vidu skolā/klasē, kas piemērota skolēniem ar autiskā spektra traucējumiem.

Veidlapā nav iekļauti visi faktori, bet tā sniedz priekšstatu par veidiem, kā pielāgot vidi skolēniem, kas ir sensori izteikti jūtīgi.

Labā prakse	Pašreizējā situācija	Iespējamā rīcība (ja nepieciešams)
Vizuālie kairinājumi		
Klases apgaismojums ir piemērots bērniem ar autismu. • Luminiscences gaismas tiek regulāri pārbaudītas un mainītas (mirgojošas gaismas var būt ļoti traucējošas). • Gaismas efekti, kas ienāk istabā caur žalūzijām un rada kaitinošus „rakstus”, ir samazināti līdz minimumam. • Gaismas atstarošanās uz objektiem, piemēram, metāla vai spīdīgām virsmām ir smazināta līdz minimumam.		
Klase ir kārtīga, akurāta un nav pārblīvēta, tā, lai skolēni var saprast apkārtējo vidi. • Ir apdomāts, kā ietekmēs uz sienām attēlotais (Pilnas un pārblīvētas sienas var novērst uzmanību). • Ir noteiktas vietas noteiktām darbībām, ir skaidrība par organizētību un kārtību klasē.		

Trokšņi un skaņas

Skaņas no klases aprīkojuma ir samazinātas līdz minimumam.

- Televīzijas, video, audio sistēmas, gaismas un datori ir izslēgti, kad netiek izmantoti, lai izvairītos no elektrotīkla dūkšanas.

Pastāv stratēģijas, lai samazinātu troksni, kad telpas tiek izmantotas.

- Klasēs ir paklāji, lai mazinātu troksni, ko rada cilvēku, galdu un krēslu kustība.
- Sporta zāle, ēdamzāle un zāle tiek pārbaudīta un modificēta, lai mazinātu atbalsi.
- Gaiteni ir izklāti ar paklājiem, lai mazinātu troksi, ko rada kustība koridoros.

Skaņas no ārpuses nerada problēmas klases iekšpusē.

- Logiem ir atbilstoša skaņas izolācija, lai trokšņi no tuvējās satiksmes ārpusē nav traucēklis.

Ir saskaņotas stratēģijas, kad troksnis kļūst pārāk liels individuāliem skolēniem.

Ir pieejama klusa telpa, kas nodrošina mierīgu vietu, lai skolēni varētu atpūsties.

Skolēni tiek brīdināti par to, ka gaidāms skaļš troksnis vai zvans.

- Stratēģijas tiek izvestas, lai atbalstītu skolēnus, kam ir ļoti grūti paciest skaļus trokšņus vai ugunsdzēsības zvanus.

Ožas jūtīgums

Smaržas klasē tiek samazinātas līdz minimumam.

- Smaržas no krāsām, līmes, māliem un tīrīšanas līdzekļiem ir minimālas.
- Personāls apzinās, ka smarža no parfimērijas un dezodorantiem var būt traucējoša.
- Personāls apzinās, ka skolēni var reaģēt uz apkārtējo smaržām.

Smaržas, no klases ārpuses tiek uzraudzītas un pēc iespējas mazinātas.

- Ir atļauta alternatīvu tuaļu izmantošana (piemēram, iespēja izmantot personāla vai invalīdu tualetes).
- Ēdiena gatavošanas smaržas no kafejnīcas vai pārtikas tehnoloģiju iekārtu telpām ir samazinātas.

Tauste un sajūtas

Pēc iespējas iespējams izvairīties no neērtas apģērba (šuves, neelastīgi vai kairinoši audumi), ja vien tas nav saistīts ar drošības jautājumiem.

- Variācijas par skolas uniformas (kopīga elementa) piedāvājumu ir pietiekami elastīgas, lai dotu iespēju skolēniem valkāt apģērbu, kas viņiem šķiet ērts.
- Skolas pretimnākšana pielāgot skolas uniformu (piem., valkāt sporta kreklu, vaļīgu kaklasaiti vai tādu, kas piespraužas).

Tiek veikti alternatīvi pasākumi skolēniem, kuriem rakstīšana ir fiziski sāpīga vai sarežģīta. • Skolas vēlme atļaut dažiem darbiem vai mājasdarbiem būt drukātiem. • Iespējama "Alpha Smart", iPad vai klēpjdatora izmantošana rakstveida darbiem.		
Sēdvietā ir ērta. • Tiek izmantots polsterējums, lai padarītu cietos krēslus komfortablākus. • Skolēniem ir atļauts sēdēt uz paklāja kvadrāta, ja visa grīda nav noklāta ar paklāju.		
Vispārējie maņu jautājumi		
Skolēni tiek informēti kādu, ja viņiem sagādā raizes kāds no apkārtējās vides sensorajiem kairinājumiem • Skolēni zina, ka var ar kādu runāt par savām bažām. • Skolēnam ir izraudzīta persona vai mentors, ar ko runāt.		
Skolēniem ir iespēja pielāgot starpbrīžus (skolēni var kļūt satraukti aizņemtā, pārpildītā koridorā trokšņu dēļ, nepatika pret pūļiem un uztraukums par iespēju tikt aizskartam ar pieskārieniem). • Skolēniem ir atļauts klasi atstāt nedaudz ātrāk vai vēlāk, nekā vienaudžiem, lai izvairītos no trokšņainiem koridoriem/pūļiem.		

Klases organizēšanā, iekārtošanā ņem vērā skolēna individuālas vajadzības.

- Klases iekārtošanā un individuālo sēdvietu plānošanā ņem vērā individuālo sensoro jūtīgumu, raizes (piemēram, skolēns, kas aizraujas ar gaismas atstarošanos, nevar sēdēt pie loga).
- Skolēniem, kuri kļūst nemierīgi no apkārtējo tuvuma, ir atļauts atstāt plašu vietu ap viņu sēdvietu.

Pusdienu zāles un rindu sistēma neizraisa briesmu sajūtu (trokšņa līmeņa, smaržu un pūļu dēļ).

- Skolēniem ļauj ēdamzālē ienākt pirms vai pēc vienaudžiem, lai izvairītos no rindām un pūļiem.
- Pieaugušais vai draugs var pavadīt skolēnu uz un no ēdamzāles.

Atbalsta sistēma ir pieejama skolēniem, kas piedzīvo sensoro pārslodzi.

- Atļauti mācību pārtraukumi, kad vien nepieciešams.
- Ir izraudzīta vieta un skaidrs sistēma/ mehānisms skolēniem, sekojot līdzi, ja viņi jūt, ka ir nepieciešams izstāties, lai nomierinātos pārslodzes dēļ.

Avots: <http://www.aettraininghubs.org.uk/wp-content/uploads/2012/05/37.1-Sensory-audit-tool-for-environments.pdf>

5.2.3 Novērtējuma metodes

Pastāvošās novērtējuma un atskaišu sistēmas, iespējams, nav pietiekami elastīgas, lai nodrošinātu būtisku informāciju par skolēna ar AST progresu mācībās. Var būt nepieciešamība izstrādāt papildinošu sistēmu, ar kuru mērīt rezultātus.

5.2.4 Uzdevumu saturs

Arī šeit var runāt par dažādām vajadzībām un atbilstošiem pielāgojumiem:

- Skolēniem ar autiskā spektra traucējumiem nereti vajadzīgs ilgāks laiks nekā viņu klasesbiedriem, lai apstrādātu mutisku informāciju un sniegtu atbildi. Tas bieži vien saistās ar motorās attīstības traucējumiem.
- Dažkārt var būt nepieciešams vienkāršot un saīsināt veicamos uzdevumus.
- Var būt nepieciešamība pielāgot uzdevumu saturu bērna interesēm, lai veiksmīgāk iesaistītu bērnu ar traucējumiem uzdevuma izpildē. Piemēram, ja bērnu pastiprināti interesē zivis vai vilcieni, veidot uzdevumus, skaidrot piemērus, izmantojot šos, bērnu interesējošos elementus.
- Dažkārt var būt nepieciešams bērna interešu jomā sagatavot uzdevumus ar augstāku grūtības pakāpi vai, piemēram, integrēt tos vecāko klašu darbā.
- Jāizvairās no gariem mutiskiem norādījumiem. Tie iespējami jāsadala daļās vai jāizmanto vizuālais atbalsts.

Šajā ziņā ļoti noderīgs var izrādīties mācību asistents, kurš palīdzētu pielāgot uzdevumus atbilstoši pedagoga norādījumiem.

5.2.5 Ievades metodes

Bērni ar AST drīzāk dos priekšroku:

- Atbilžu drukāšanai nekā rakstīšanai ar roku;
- Īsām, kodolīgām atbildēm, nevis izsmeļošiem teikumiem;
- Pareizo atbilžu apvilksmai, nevis paskaidrojošo teikumu sniegšanai.

5.2.6 Motivācijas avoti

Šiem skolēniem var nedarboties citiem bērniem raksturīgie motivatori. Viņi var dot priekšroku laikam, ko var pavadīt vienatnē, iespējai parunāt ar tuvāko pedagogu, došanās uz kafejnīcu vai sēdēšana pie loga. Lai vai kas tas būtu, ir nepieciešams apzināt, kas motivē bērnu.

5.3 Vardarbības profilakse

Būtiski ir uzsvērt, ka par vardarbības novēršanu šo bērnu kontekstā ir jārunā divu iemeslu dēļ:

1. Bērni AST un uzvedības traucējumiem bieži ir agresīvi un brīžiem var neadekvāti rīkoties.

Vienmēr jāmēģina saprast neadekvātas vai agresīvas uzvedības cēloņus un jāmēģina tie novērst. Kā jau minēts, šie bērni var būt izteikti jūtīgi pret dažādiem sensoriem kairinājumiem, viņiem ir izteikti svarīga nodibinātā kārtība un rutīna, viņi nesaprot pārsnestas vārdu nozīmes u.c. Šie un citi faktori padara tos viegli aizkaitināmus un satracināmus.

Daudzas „pareizas” uzvedības normas šiem bērniem ir jāiemāca tāpat kā citas apgūstamās lietas, viņi tās neapgūst paši no sevis. Turklāt, iespējams, to apgūvē būs nepieciešams meklēt alternatīvu pieeju. Atbilstošas un piemērotas uzvedības apmācība varētu būt viens no asistenta uzdevumiem, ko īstenot sadarbībā ar pārējiem speciālistiem skolā.

Jāņem vērā, ka vienaudži viņiem var nebūt autoritātes. Īpaši bērniem ar attīstītu intelektu un specifiskām interesēm, kurās viņi ir ļoti attīstīti, var nelikties interesanti komunicēt un darboties kopā ar vienaudžiem.

2. Bērni ar AST un uzvedības traucējumiem ļoti bieži ir vardarbības upuri.

Šiem bērniem mēdz būt zems pašvērtējums, tāpēc mobings vēl vairāk pasliktina situāciju – vēlēdamies iekļauties kolektīvā, viņi neiestājas par sevi, nepretojas.

Pētījumi Lielbritānijā rāda, ka aptuveni 63% skolēnu ar AST vecumā no 6-15 gadiem ir piedzīvojuši pāridarījumus, mobingu.¹⁸ Savu specifisko īpašību dēļ, viņi mēdz izcelties starp vienaudžiem un tas veicina viņu risku būt mobinga upuriem.¹⁹

Lai arī skola ir tikai viens no vardarbībā iesaistīto attiecību veidojošajiem elementiem vai vide, kurā tas notiek, tomēr skolai ir galvenā nozīme, lai radītu attieksmi pret vardarbību. Ir skaidri jānosaka, ka nekāda veida vardarbība nav pieņemama. Kopējā skolas pret-var darbības politikā būtu jāiesaista arī, piemēram, skolēnu autobusu šoferi, ēdnīcas personāls u.tml. Droša vide ir ļoti būtisks priekšnosacījums, lai skola būtu vieta, kur ikviens var attīstīties un mācīties.

¹⁸ <https://www.autismspeaks.org/family-services/bullying>

¹⁹ https://www.autismspeaks.org/sites/default/files/sctk_the_school_community.pdf

6 Juridiskais regulējums – kā nodrošināt bērnam asistenta pakalpojumu?

Būtiskākie normatīvie akti:

Izglītības jomā:

- Izglītības likums;
- Vispārējās izglītības likums;
- „Noteikumi par vispārējās pamatizglītības un vispārējās vidējās izglītības iestāžu nodrošinājumu atbilstoši izglītojamo speciālajām vajadzībām”, MK.not.Nr.710, 2012
- „Noteikumi par pedagoģiski medicīniskajām komisijām” MK.not.Nr.Nr.709

Sociālo pakalpojumu jomā:

- Invaliditātes likums (2010.)
- „Noteikumi par prognozējamās invaliditātes, invaliditātes un darbspēju zaudējuma noteikšanas kritērijiem, termiņiem un kārtību” (MK not.Nr.805, 2014)
- Kārtība, kādā piešķir un finansē asistenta pakalpojumu izglītības iestādē (MK not. Nr.695, 2012)

6.1 Kādas ir bērnu ar AST un bērnu ar uzvedības traucējumiem tiesības iegūt izglītību?

Izglītības likums nosaka, ka ikvienam Latvijas pilsonim un nepilsonim²⁰ ir tiesības iegūt izglītību neatkarīgi no mantiskā un sociālā stāvokļa, rases, tautības, etniskās piederības, dzimuma, reliģiskās un politiskās pārliecības, veselības stāvokļa, nodarbošanās un dzīvesvietas.

Atbilstoši Izglītības likumam, pašvaldībām ir jānodrošina izglītības pieejamība bērniem savā teritorijā. Ja bērna speciālajām vajadzībām atbilstoša izglītība viņa dzīvesvietas pašvaldībā nav pieejama, pašvaldībai jāfinansē bērna izglītošana citas pašvaldības skolā.

Īpašs izglītības veids ir **speciālā izglītība**. Tā ir personām ar speciālām vajadzībām un/vai veselības traucējumiem pielāgota vispārējā un profesionālā izglītība (Izglītības likums). **Speciālās vajadzības** ir nepieciešamība saņemt tāda veida atbalstu un rehabilitāciju, kas rada iespēju apgūt izglītības programmu, ņemot vērā skolēna veselības stāvokli, spējas un attīstības līmeni. (Vispārējās izglītības likums)

²⁰ Citus uzturēšanās statusus sk. Izglītības likumā

Atbilstoši Vispārējās izglītības likumam, speciālo izglītību var iegūt speciālajās izglītības iestādēs vai klasēs, kā arī šie audzēkņi var tikt integrēti vispārējās pamatizglītības un vispārējās vidējās izglītības iestādēs, kurās ir atbilstošs nodrošinājums. Par skolēnu speciālo vajadzību apzināšanu un viņu izglītošanu atbilstoši speciālās izglītības programmām atbild vispārējās izglītības iestādes vadītājs. Izglītības iestādei jānodrošina nepieciešamie atbalsta pasākumi. Izglītības iestāde katram integrētam audzēknim ar speciālām vajadzībām izstrādā individuālu izglītības programmas apguves plānu. To, kas tiek saprasts ar atbilstošu nodrošinājumu, nosaka Ministru kabinets (sk. „Noteikumi par vispārējās pamatizglītības un vispārējās vidējās izglītības iestāžu nodrošinājumu atbilstoši izglītojamo speciālajām vajadzībām”, Mk.not.Nr.710, 2012)

Šo pieeju dēvē par iekļaujošu izglītību.

6.2 Kas ir iekļaujoša izglītība?

Iekļaujošā izglītība ir process, kurā tiek nodrošinātas visu izglītojamo daudzveidīgās vajadzības, palielinot ikviena izglītojamā līdzdalības iespējas mācību procesā, samazinot izslēgšanas iespējas no izglītības un izglītības ieguves procesa.

Iekļaujošās izglītības nodrošināšanā ir vairākas **mērķa grupas**, kuras ir pakļautas atstumtības riskam. Atstumtības risku izraisa apstākļi, kas saistīti ar cilvēka:

- attīstības īpatnībām
- dažādajām spējām;
- veselības stāvokli;
- sociālajiem apstākļiem.

6.3 Asistents dažādās dzīves situācijās

Runājot par bērniem ar autiskā spektra traucējumiem un bērniem ar uzvedības traucējumiem un viņu iespējām izmantot mācību asistentus, faktiski var runāt par diviem gadījumiem:

1. Bērniem, kuriem **ir** Veselības un darbspēju ekspertīzes ārstu valsts komisijas (VDEĀVK) atzinums par invaliditāti un lēmums par kopšanas pabalsta piešķiršanu. Atbilstoši pastāvošajam regulējumam, šo asistenta veidu dēvē par **izglītības** asistentu.
2. Bērniem, kuriem **nav** VDEĀVK atzinuma, invaliditātes.
Otrajā gadījumā **nav** runa par valsts apmaksātu izglītības asistentu MK noteikumu Nr.695 „Kārtība, kādā piešķir un finansē asistenta pakalpojumu izglītības iestādē” izpratnē.

6.4 Mācību asistents bērniem ar invaliditāti

Būtiskākie normatīvie akti:

- Invaliditātes likums (2010.)
- „Noteikumi par prognozējamās invaliditātes, invaliditātes un darbspēju zaudējuma noteikšanas kritērijiem, termiņiem un kārtību” (MK not.Nr.805, 2014)
- Kārtība, kādā piešķir un finansē asistenta pakalpojumu izglītības iestādē (MK not. Nr.695, 2012)

Invaliditāte ir ilgstošs vai nepārejošs ļoti smagas, smagas vai mērenas pakāpes funkcionēšanas ierobežojums, kas ietekmē personas garīgās vai fiziskās spējas, darbspējas, pašaprūpi un iekļaušanos sabiedrībā. (Invaliditātes likums, 2010)

Autiskā spektra traucējumu un uzvedības traucējumu gadījumā, visticamāk, ir runa par šādām diagnozēm:

- F 71 – vidēji smaga garīga atpalicība, kas kombinējusies ar autismu.
- F 84 – autisms ar negatīvismu un stereotipu uzvedību.

Diagnozi jāapstiprina sertificētam bērnu psihiatram.

Jāuzsver, ka šajā gadījumā runa ir par mācībām vispārizglītojošā skolā. Izglītības finansēšanas principi paredz, ka speciālās skolas jau saņem papildu finansējumu un tām ir atšķirīgas prasības attiecībā uz personālu, tāpēc papildu valsts apmaksāts asistenta pakalpojums speciālās izglītības iestādēs **nav** paredzēts.

6.4.1 Kas jādara, lai nokārtotu invaliditātes statusu?

Lai veiktu invaliditātes ekspertīzi, vispirms ir jādodas pie ģimenes vai ārstējošā ārsta, kurš, ņemot vērā vispusīgas medicīniskās izmeklēšanas un atbilstošas ārstēšanas rezultātus, izlems jautājumu par nosūtīšanu uz Valsts komisiju invaliditātes ekspertīzes veikšanai.

Lai veiktu invaliditātes ekspertīzi, persona vai tās likumiskais pārstāvis Valsts komisijā iesniedz iesniegumu ar lūgumu veikt invaliditātes ekspertīzi.

Iesniegumam pievieno šādus dokumentus:

- ģimenes vai ārstējošā ārsta nosūtījumu uz komisiju²¹;
- citus personas medicīniskos dokumentus, ja ģimenes vai ārstējošais ārsts vai pati persona uzskata, ka tas ir nepieciešams invaliditātes ekspertīzei;
- pašvaldības sociālā dienesta sociālā darbinieka vai ergoterapeita aizpildītu personas ikdienas aktivitāšu un vides novērtējuma anketu ja ekspertīze jāveic medicīnisko indikāciju noteikšanai īpašai kopšanai²².

²¹ Veidlapa veidlapa Nr.088/u pieejama <http://www.likumi.lv/wwwraksti/2006/057/265/P30.DOCX>

²² Tā pieejama <http://www.likumi.lv/wwwraksti/2014/257/805/P2.DOC>

Pabalstu bērna invalīda kopšanai piešķir VDEĀVK savā atzinumā kopā ar lēmumu par invaliditātes piešķiršanu, kuru saskaņā ar Invaliditātes likuma 9. pantu un Administratīvā procesa likuma 79. panta pirmo daļu viena mēneša laikā no tā spēkā stāšanās dienas var apstrīdēt, iesniedzot iesniegumu Veselības un darbspēju ekspertīzes ārstu valsts komisijas vadītājam Ventpils ielā 53, Rīgā. Valsts komisijas vadītāja lēmumu var pārsūdzēt tiesā.

Šajā gadījumā asistentu būtu precīzi dēvēt par „izglītības asistentu” un tā darbību nosaka minētie MK noteikumi.

6.4.2 Vai ir noteiktas kvalifikācijas prasības asistentiem?

Pašreizējā regulējuma ietvaros, asistenta pakalpojumu var sniegt jebkura persona, kurai ir iepriekšēja darba un saskarsmes pieredze ar cilvēkiem ar invaliditāti. Personai, kas sniedz asistenta pakalpojumu, netiek izvirzītas nekādas kvalifikācijas prasības no valsts puses. Tādējādi par asistentu var kļūt arī **bērna tuvinieki**, labi paziņas vai kaimiņi, kam var uzticēties.

Tomēr, apsverot iespēju vecākiem kļūt par bērna asistentiem, jārēķinās ar lielāku izdegšanas risku, nespēju attālināties no ikdienas rūpēm par bērnu.

Atsevišķas, specifiskas prasības nosaka bērna vecāki un bērna īpašās vajadzības. Par vispārējām, vēlamām prasībām sk. šī materiāla sadaļu 3.4.

6.4.3 Kas jādara, lai saņemtu mācību asistenta pakalpojumu bērnam ar invaliditāti? ²³

Šajā gadījumā, lai pieprasītu asistentu, vecāki vēršas ar iesniegumu mācību iestādē.

Vecākiem skolā jāiesniedz iesniegums par asistenta pakalpojuma piešķiršanu, vienlaikus norādot, ka bērnam ir sniegts VDEĀVK atzinums par īpašas kopšanas nepieciešamību. Vecāki var skolā vērsties arī tikai ar iesniegumu par pakalpojuma piešķiršanu, tad skola pati pieprasīs no VDEĀVK nepieciešamo informāciju.

Kā asistents palīdzēs skolēnam ar invaliditāti?

Asistents palīdzēs skolēnam ar invaliditāti veikt vairākas darbības, kuras viņš nevar veikt patstāvīgi: pārvietoties izglītības iestādē, tajā skaitā starpbrīžos un pagarinātās dienas grupas laikā, ārpusstundu pasākumos, nokļūt vietās, kur notiek izglītības iestādes organizētie pasākumi, kā arī atbalstu līdzdalībai šajos pasākumos, atbalstu saskarsmē un komunikācijā ar citiem izglītojamiem, pedagogiem un citām personām, atbalstu pašaprūpes veikšanai, tajā skaitā personīgā higiēna, palīdzība ēdienreizēs, apģērbšanās un noģērbšanās, apģērba kārtošana, mācību materiālu sagatavošana darbam un mācību pierakstu veikšana, mācību vietas un piederumu sakārtošana.

²³ Papildinformācija pieejama <http://www.lm.gov.lv/text/2321>

Cik ilgi asistents palīdzēs?

Asistents palīdzēs līdz 40 stundām nedēļā. Šāda asistenta palīdzība būs pieejama visa mācību gada laikā. Ņemot vērā funkcionālo traucējumu smaguma pakāpi un veidu, skola slēgs līgumu ar asistentu, kurā norādīs, kāds ir asistenta pakalpojuma apjoms nedēļā un asistenta pienākumi.

6.4.4 Iespējamie problēmjautājumi

Pirmkārt un galvenokārt AST un uzvedības traucējumu gadījumā jāmin tas, ka šie traucējumi bieži netiek saistīti ar invaliditātes noteikšanas kritērijiem. Šiem bērniem nereti ir vidusmēra vai pat paaugstināts intelekts, nav garīgās atpalicības un nav iespējams nokārtot invaliditāti un kopšanas pabalstu, un līdz ar to arī nav iespējas pretendēt uz apmaksātu izglītības asistentu.

Otrkārt, ja tomēr asistents tiek piešķirts, tad jārēķinās, ka tā slodze ir ierobežots stundu skaits un samaksa paredzēta salīdzinoši ļoti zema.

„Faktiski rēķināmies, ka būs nepieciešams papildu finansēt asistentu pašiem, pretējā gadījumā diez vai izdosies atrast mūsu prasībām atbilstošu asistentu par tik pieticīgu samaksu” – kāda mamma pirmsskolas vecuma bērnam ar autismu.

Turklāt, samaksa tiek aprēķināta pēc reāli nostrādātā laika, proti, tiek rēķināti arī brīvlaiki un bērna slimošanas periodi, kas nozīmē, ka potenciālajam

„Bijām atraduši asistenti, kurai diemžēl neizveidojās kontakts ar bērnu. Bērns no viņas sāka baidīties, jo viņa neko viņam neļāva un gandrīz visu laiku turēja pie rokas” – kāda mamma pirmsskolas vecuma bērnam ar autismu par to, kāpēc bija nepieciešams mainīt asistentu.

asistentam jārēķinās ne tikai ar zemu atalgojumu, bet arī ar tā nenoteiktību – arī tas jāņem vērā, meklējot izglītības asistentu.

Visbeidzot jārēķinās ar to, ka vissvarīgākais ir asistenta kontakts ar bērnu, turklāt tā izveidei nepieciešams laiks. Kad šķiet, ka asistents ir atrasts, tomēr var izrādīties, ka viss neiet tik gludi un nākas meklēt citu.

6.5 Mācību asistents bērniem bez invaliditātes un kopšanas pabalsta

Ņemot vērā, ka autiskā spektra traucējumi un uzvedības traucējumi nav uzskatāmi par garīgu atpalicību, kā arī gadījumos, kad AST vai uzvedības traucējumi nekombinējas ar citiem traucējumiem un bērnam ir normāli attīstīts intelekts, invaliditāti nebūs iespējams nokārtot. Tomēr bieži var rasties situācija, kad mācību asistents lieti noderētu dažādu autismu izpausmju mazināšanai.

Ja bērnam nav piešķirts kopšanas pabalsts, sadarbība ar skolu ir tiešā veidā atkarīga no skolas vadības atvērtības un vecāku aktivitātes. Bieži vien ir vērojama liela pretestība pārmaiņām, zināšanu trūkums. Jāsastopas arī ar atrunām un nevēlēšanos jautājumu risināt pēc būtības. Diemžēl arī iesaistītajām valsts institūcijām atsevišķos jautājumos viedoklis nesakrīt.

Liela nozīme ir arī potenciālajam klases audzinātājam.

IKVD uzsver izglītības iestādes vadītāja lomu tieši procesu vadības ziņā. Vienlaikus, kā to norāda IKVD, skolai ir jānodrošina visu tās audzēkņu tiesības, arī to, kuriem nav speciālo vajadzību, turklāt jādarbojas likuma ietvaros, lai pēc tam nenāktos caur IKVD risināt problēmas ar citu bērnu vecākiem. IKVD, runājot par mācību asistenta lomu izglītības iestādē, uzsver speciālā pedagoga un pedagoga palīga amatus, kas jau pašlaik skolās pastāv. Daudzas no šajā materiālā paustajām mācību asistentam raksturīgām darbībām var veikt arī pedagoga palīgs. Savukārt konkrētus padomus darbā ar bērniem ar speciālām vajadzībām pedagogam var sniegt speciālais pedagogs.

Atbilstoši profesiju klasifikatoram Speciālās izglītības pedagogs – māca bērnus, pusaudžus un pieaugušos ar fiziskās vai psihiskās attīstības traucējumiem vai tos, kuriem grūti mācīties kādā mācību līmenī. Viņu kompetencē ietilpst gatavot un mainīt mācību plānus, gatavot stundas un vadīt tās saskaņā ar prasībām; mācīt speciālo līdzekļu lietošanas tehnoloģiju, kā arī uzraudzīt darbu klasē; radīt un stiprināt skolēnos ticību sev, savām spējām, palīdzēt viņiem atrast un apgūt darbības metodes, kas kompensētu attīstības līmeņa dēļ radušos ierobežojumus, radīt viņos panākuma izjūtu; gatavot un izmantot testus, novērtēt un atzīmēt katra skolēna sekmes, apspriest tās ar vecākiem, vecāko skolotāju, ārstējošo ārstu, sociālajiem darbiniekiem; organizēt un vadīt individuālās mācības; gatavot pārskatus par skolēnu mācību darbu.

Skolām, plānojot un īstenojot darbības iekļaujošas izglītības veicināšanai, ir būtiski:

1. konsultēties ar iesaistītajām institūcijām (kā IKVD, VISC) jau plānojot iekļaujošas izglītības pasākumus un kopīgi meklēt risinājumus, t.sk. izmantot šo institūciju un nevalstisko organizāciju piedāvātās apmācību iespējas;
2. pievērst uzmanību izdarīto lēmumu un veikto darbību dokumentēšanai (tas problēmu gadījumā palīdz parādīt lēmumu pieņemšanas procesu, pamatot to);

„Ja iestādes vadītājs ir izlēmis veidot skolu kā iekļaujošu izglītības iestādi, tad tam jānodrošina savu darbinieku apmācība un viss cits nepieciešamais. Ja iestādes vadītājs nav pretimnākošs un ieinteresēts, iniciatīva visticamāk nebūs sagaidāma arī pedagogu līmenī.” – intervija ar IKVD pārstāvi.

3. nepieļaut dažādus risinājumus vienādās situācijās vai viena risinājuma negaidītu, pēkšņu, dokumentos nepamatotu maiņu;

„Klases audzinātājam jābūt empātiskam, lai tas spētu pēc iespējas pilnīgāk izprast bērnu, tādēļ vecākiem ir noderīgi ievākt informāciju par vairākām skolām un aprunāties ar to skolotājiem. Pirmās sarunas kvalitāte skolā noteiks arī turpmākās sadarbības kvalitāti” – intervija ar kādas pašvaldības Izglītības pārvaldes pārstāvjiem.

4. atbalstīt pedagogu izglītošanos par darbu ar bērniem ar speciālām vajadzībām.
5. veicināt komunikāciju, informācijas pieejamību.

Pēc Latvijas Autisma apvienības aplēsēm lielākā daļa bērnu ar AST, kuriem ļoti noderētu asistenta pakalpojums, iekļaujas tieši šajā grupā, tāpēc ir svarīgi apzināt iespējas, kā tas būtu realizējams. Būtiski atzīmēt, ka ir runa par gadījumiem, kad vecāki paši ir gatavi sameklēt un, visticamāk, arī apmaksāt savam bērnam mācību asistentu.

6.6 Informācija, ar kuru vēlams iepazīties, kontaktējoties ar skolu

Šajā sadaļā apkopoti galvenie temati, par kuriem var nākties runāt ar skolu.

6.6.1 Medicīniski pedagoģiskā komisija

Pastāv valsts un pašvaldību medicīniski pedagoģiskās komisijas. Īsumā, šīs komisijas izvērtē, vai bērnam nepieciešams pāriet uz speciālo izglītības programmu. Bet konkrētāk, valsts komisijas kompetencē ir sniegt atzinumu par gadījumiem, kur skolēnam ar redzes, dzirdes vai fiziskās attīstības traucējumi no 1. līdz 12. klasei, speciālās pamatizglītības programmu izglītojamajiem ar somatiskajām saslimšanām no 1. līdz 9. klasei, speciālās pamatizglītības programmu izglītojamajiem ar garīgās attīstības traucējumiem, smagiem garīgās attīstības vai vairākiem smagiem attīstības traucējumiem, mācīšanās traucējumiem, valodas traucējumiem vai garīgās veselības traucējumiem no 5. līdz 9. klasei. Savukārt pašvaldību komisiju kompetencē ir sniegt atzinumu par atbilstošāko pirmsskolas izglītības programmu vai speciālo pirmsskolas izglītības programmu, speciālās pamatizglītības programmu izglītojamajiem ar garīgās attīstības traucējumiem, smagiem garīgās attīstības vai vairākiem smagiem attīstības traucējumiem, mācīšanās traucējumiem, valodas traucējumiem vai garīgās veselības traucējumiem no 1. līdz 4. klasei, kā arī vispārējās pamatizglītības programmu no 1. līdz 4. klasei.

Dodoties uz pedagoģiski medicīnisko komisiju, lai izstrādātu speciālo izglītības programmu, bērnam var tikt noteikti kādi no noteiktajiem traucējumiem, kuri tiek apzīmēti ar kodiem.

Pašlaik Latvijā ir deviņi speciālās izglītības programmu veidi:

1. Izglītojamajiem ar redzes traucējumiem (Programmas kods 51)
2. Izglītojamajiem ar dzirdes traucējumiem (Programmas kods 52)
3. Izglītojamajiem ar fiziskās attīstības traucējumiem (Programmas kods 53)
4. Izglītojamajiem ar somatiskām saslimšanām (Programmas kods 54)
5. Izglītojamajiem ar valodas traucējumiem (Programmas kods 55)
6. Izglītojamajiem ar mācīšanās traucējumiem (jauktiem traucējumiem pirmsskolai) (Programmas kods 56)
7. Izglītojamajiem ar garīgās veselības traucējumiem (Programmas kods 57)
8. Izglītojamajiem ar garīgās attīstības traucējumiem (Programmas kods 58)
9. Izglītojamajiem ar smagiem garīgās attīstības traucējumiem vai vairākiem smagiem attīstības traucējumiem (Programmas kods 59).

Pilns programmas kods 21 01 51 11 vai 21 01 51 21

- **21** – IZGLĪTĪBAS PAKĀPE (pamatizglītības programma)
- **01** – IZGLĪTĪBAS PAKĀPE (pirmsskolas izglītības programma)
- **51** – IZGLĪTĪBAS PROGRAMMAS SPECIFIKA (īpašais veids)
- **11** – VALODA (latviešu valoda)
- **21** – VALODA (mazākumtautību valoda) valoda

Sīkāka informācija - <http://likumi.lv/doc.php?id=184810>

Ja pedagoģiski medicīniskā komisija pēc sēdes iesaka kādu no specializētājām izglītības programmām, tad tā arī sniedz informāciju par to, kurās skolās konkrētā programma jau ir licenzēta.

Pedagoģiski medicīniskā komisija sēdes laikā veic izpēti kopā ar psihologu, logopēdu, speciālo pedagogu un pamatojoties uz izpētes rezultātiem un iepriekš veiktiem izmeklējumiem, nosaka, kura būtu piemērotākā izglītības programma konkrētajam bērnam.

Zvanot un piesakoties uz pedagoģiski medicīniskās komisijas sēdi ir noderīgi izstāstīt esošo situāciju un savu problēmu, lai jau iepriekš zinātu kādi izmeklējumi ir jāveic un kādi dokumenti ir nepieciešami vizītes laikā. Pedagoģiski medicīniskās komisijas sēdes ilgums - 1 stunda.

6.6.2 Speciālās pamatzglītības programma 21015611

Speciālā pamatzglītības programma 21015611 ir domāta bērniem ar mācīšanās traucējumiem. To var apgūt ilgākā laikā nekā ekvivalentu vispārizglītojošo izglītības programmu.

Rīgā ir vispārizglītojošās skolas, kurās ir integrētas programmas bērniem ar mācīšanās un uzvedības traucējumiem: Avotu pamatskola, Mūzikas internātvidusskola, Ezerkrastu vidusskola, Rīgas 31.vidusskola, Rīgas 15.vidusskola.

Mācību iestādēs akreditēto izglītības programmu sarakstu var pārbaudīt izglītības iestāžu reģistrā <https://viis.lv/Default.aspx>

6.6.3 Individuālais mācību plāns

Individuālais izglītības plāns ir bērna spējām pielāgota izglītības procesa organizēšana, ievērojot bērna pieredzi, prasmes, izziņas procesu īpatnības un izglītības standartā un mācību priekšmetu programmās izvirzītos mērķus un uzdevumus.

Individuālo izglītības plānu izstrādā skolotājs kopā ar atbalsta komandu (speciālais pedagogs, logopēds, psihologs, sociālais pedagogs vai citi speciālisti) un bērna vecākiem.

Individuālā izglītības plāna izveides uzdevumi:

1. Sniegt atbalstu un palīdzēt apgūt mācību saturu ikvienam bērnam, kuram nepieciešama speciāla palīdzība izglītības programmas apguvē.
2. Noteikt bērnam piemērotus un reāli sasniedzamus mērķus un uzdevumus.
3. Veicināt vecāku, pedagogu un speciālistu sadarbību kopēja mērķa sasniegšanai.

Individuālajā izglītības plānā iekļauj informācija par bērnu, norādot viņa vārdu, uzvārdu, klasi, izglītības iestādi. Pirms mērķu un uzdevumu izvirzīšanas svarīgi noteikt esošo bērna attīstības līmeni, kā arī noskaidrot bērna stiprās puses (bērna intereses, vēlmes, prasmes un iemaņas; pozitīva bērna attieksme pret kādām noteiktām aktivitātēm; mācīšanās stils) un vājās puses (bērna

Kāda lielas pilsētas vidusskola ir integrējusi individuālo izglītības plānu bērnam ar izteiktiem uzvedības traucējumiem, kurš iepriekš ir pametis jau divas skolas. Skolas administrācijas nostājas dēļ tika realizēts individuālais izglītības plāns, kura īstenošanai tika izmantots skolas iekšējais finansējums. Izstrādājot individuālo izglītības plānu, ar bērnu strādāja pedagogs un atbalsta personāls. Bēram progresējot, 5. klasē viņš jau pāris mācību priekšmetus mācās kopā ar savu klasi.

attīstības traucējumi, mācīšanās un socializācijas grūtības, kuras traucē sasniegt nepieciešamos rezultātus un iekļauties kolektīvā).²⁴ Papildinformāciju par šiem plāniem var meklēt VISC mājas lapā, kā arī VISC piedāvā skolām seminārus šo plānu izveidē un izmantošanā.

Tas var būt nepieciešams un piemērots veids, kādā bērnam ar autiskā spektra traucējumiem vai uzvedības traucējumiem ļaut piedalīties izglītības programmas apguvē. Tomēr jāatzīmē, ka institūciju vidū nav vienotas izpratnes par šo plānu pielietošanas iespējām.

Tomēr materiāla tapšanas laikā tika noskaidrots, ka atbilstoši IKVD nostājai, individuālais mācību plāns ir izmantojams tikai gadījumos, kad ir diagnosticētas speciālās vajadzības, tomēr VISC skata šo jautājumu plašāk un aicina izmantot individuālos plānus ikvienā gadījumā, kad pedagogs saskaras ar mācīšanās grūtībām.

²⁴ <http://www.iic.lv/e-punkts/izglitiba/individualais-izglitibas-plans/>

Kādā skolā bērns, kurš cieš no uzvedības traucējumiem, matemātikā spēja iegūt tikai 3 balles, taču pēc individuālās programmas matemātikā, kurā viņš tika apmācīts atsevišķi no savas klases, viņa sekmes uzlabojās, kontroldarbos saņemot 6 un 7 balles. Daudz palīdzēja speciālās pedagoģes pieeja, piemēram, atļaušana rēķināt uz pirkstiem.

6.6.4 Atbalsta pasākumu veidi

Attiecībā uz atbalsta pasākumiem, pastāv nesaskaņas starp IKVD un VISC. Proti, IKVD uzstāj uz precīzu un normatīvajos aktos balstītu atbalsta pasākumu piešķiršanas, izvērtēšanas, piemērošanas un ar to saistīto darbību dokumentēšanas nepieciešamību, kamēr VISC to skata vairāk pēc būtības.

Atbalsta pasākumus atkarībā no to izmantošanas mēdz iedalīt vairākās grupās.

Biežāk lietotais iedalījums ir atbalsta pasākumi saistībā ar:

1. iepazīšanos ar darba informāciju:

Atbalsta pasākumi šajā jomā nodrošina skolēnam iespēju uzdevumu veikšanai nepieciešamo informāciju iegūt ne vien vizuāli, bet arī audiāli vai taktilā veidā. Informācijas iegūšana audiāli – darba uzdevumu nosacījumus, uzdevumus un atbilžu variantus atskaņo audioierakstā vai lasa priekšā. Informācijas iegūšana taktilā veidā – darba materiāli Braila rakstā. Informācijas iegūšana vizuāli – zīmju valodas izmantošana uzdevuma nosacījumu skaidrošanā, materiālu sagatavošana palielinātā drukā, mazāks uzdevumu skaits vienā darba lapā. Šajā grupā atbalsta pasākums ir arī palīgīdzekļu izmantošana. Piemēram, lasot uzdevumus, izmanto šablonu, kas atsedz nelielu teksta daļu vai arī lieto krāsainu caurspīdīgu materiālu (filtru), lai mainītu kontrastu. Tāpat palīgīdzeklis varētu būt marķieris vai indeksa lapiņas, lai izdarītu atzīmes tekstā.

2. atbildes sagatavošanu un sniegšanu:

Šīs grupas atbalsta pasākumi paredz uzdevumu veikšanā izmantot citus līdzekļus, ne tikai papīru un pildspalvu. Piemēram, datora izmantošana uzdevumu pildīšanai, skolēna diktētās atbildes pierakstīšanu, vai iespēju uzdevumus atbildēt mutiski, vai atbilžu rakstīšana uzreiz atbilžu lapā. Atbildes sagatavošanai ir iespējams izmantot arī atgādnes. Atgādne ir īsā, koncentrētā veidā sniegta vizuāla informācija, kas izglītojamam ar mācīšanās traucējumiem palīdz veikt uzdevumu. Atgādne var būt, piemēram, reizrēķina tabula vai darbību secība matemātikā, vārdšķiru pasvītrojuma paraugi dzimtajā valodā vai formulas fizikā, matemātikā un ķīmijā.

3. darba vietu:

Atbalsta pasākumi, kas saistīti ar skolēna darba vietu, ir: iespēja uzdevumus vai pārbaudes darbu veikt atsevišķā telpā individuāli vai nelielā skolēnu grupā; iespēja uzdevumus vai pārbaudes darbu veikt telpā ar labu skaņas izolāciju, vai telpā, kurā nav vizuālās informācijas, kas varētu novērst skolēna uzmanību; skolēnam ar kustību traucējumiem speciāli pielāgota sola izmantošana u.c.

4. darba laiku un darba daļu secību:

Šīs grupas atbalsta pasākumi ir, piemēram, papildu laiks uzdevumu vai pārbaudes darba veikšanai, pārbaudes darba pagarinājums divu dienu ietvaros, papildu pārtraukumi darba laikā. Atbalsta pasākums varētu būt arī izmaiņas veicamā darba daļu secībā, piemēram, lai skolēnam, kurš ātri nogurst, būtu iespējams grūtāko pārbaudes darba daļu kārtot vispirms.²⁵

VISC mājas lapā pieejama informācija par atbalsta pasākumiem katram no traucējumu veidiem.²⁶

²⁵ <http://www.iic.lv/e-punkts/izglitiba/atbalsta-pasakumi/atbalsta-pasakumu-veidi/>
Arī http://visc.gov.lv/specizglitiba/dokumenti/metmat/metiet_atb_pas_org.pdf

²⁶ http://visc.gov.lv/specizglitiba/dokumenti/20141203_atb_pas_2014_2015_mg.pdf

7 Noderīgi materiāli latviešu valodā

- Skola visiem. Palīgs pedagogiem, psihologiem un vecākiem, Autoru kolektīvs, 2002 Skolu atbalsta centrs
- „Bērnu ar speciālajām vajadzībām izglītības finansēšana un pārvaldība Latvijā: sistēmas izvērtējums”, Izglītības iniciatīvu centrs, 2013. Pētījuma kopsavilkums <http://goo.gl/lrY1z0>
- Metodiskie ieteikumi individuālā izglītības plāna sastādīšanai un īstenošanai, VISC http://visc.gov.lv/specizglitiba/dokumenti/metmat/metiet_ind_plana_sastadisanai.pdf
- Informācija par Widgit programmatūru <http://www.balvi.lv/files/izglitiba/WIDGIT%20zimju%20valoda.pdf>
- Galvenie principi kvalitātes veicināšanai iekļaujošā izglītībā. Ieteikumi praksei. Eiropas speciālās izglītības aģentūra, 2011 <http://www.eenet.org.uk/resources/docs/key-principles-LV.pdf>
- Darbs iekļaujošā klasē, Invalīdu un viņu draugu apvienība „Apeirons”, ESF projekts: „Iekļaujošie gadījumi!” http://www.apeirons.lv/down/gadijumi/darbs_ieklj_klase.pdf
- E-punkts bērnu ar speciālām vajadzībām ģimenēm un pedagogiem, Izglītības iniciatīvu centrs (plašs materiālu apkopojums) <http://www.iic.lv/e-punkts/>
- VISC izstrādātās mācību spēles un interaktīvie līdzekļi (izmantojami līdzīgi kā sociālie stāsti) http://visc.gov.lv/vispizglitiba/saturs/metmat_speles.shtml
- Projekta „Izglītojamo ar funkcionāliem traucējumiem atbalsta sistēmas izveide” materiāli <http://talakizglitiba.visc.gov.lv/spec/index.php>
- Metodiskais materiāls pedagogiem darbam ar izglītojamiem, kuriem ir mācīšanās traucējumi un redzes traucējumi. Liepājas Universitātes Speciālās izglītības laboratorija (iekļauta sadaļa par sadarbību ar vecākiem) <http://goo.gl/p8VMI9>
- Metodiskais materiāls pedagogiem darbam ar izglītojamiem, kuriem ir autism, Liepājas Universitātes Speciālās izglītības laboratorija 2013 <http://goo.gl/ofnHW5>
- Garīgā veselība cilvēkiem ar autismu un Asperģera sindromu <http://goo.gl/s6OJwX>
- Dažādi metodiskie materiāli latviešu valodas apguvei, videomateriāli un mācību spēles <http://maciunmacies.valoda.lv/>

Vispārīga informācija par autismu ²⁷

Fakti par autismu:

- Apmēram 1 no 100 cilvēkiem piemīt kāds autiskā spektra traucējums
- Katrā klasē ir vidēji divi bērni ar uzvedības traucējumiem
- Autisms četras reizes biežāk sastopams vīriešiem
- Autismam ir dažādas izpausmes, smaguma pakāpes
- Autisms skar visas sociālās, etniskās un rasu grupas
- Tas neiroloģisks traucējums – tā rašanās iemesli aizvien nav precīzi zināmi
- Diagnozi nosaka, balstoties uz novērojumiem, psihiatra slēdzienu – pašlaik nav iespējams noteikt autismu, veicot kādus mērījumus vai tml.
- Cilvēku ar autismu skaits pieaug. Daļēji tas skaidrojams ar diagnostikas attīstību, tomēr ir pamats domāt, ka arī absolūtās vērtībās, šis skaits palielinās.

Svarīgi aspekti, kas jāņem vērā:

- AST ir neiroloģisks traucējums, kas rada atšķirīgas mācīšanās un uzvedības īpašības
- AST pamatā ir fiziskas izmaiņas smadzeņu attīstībā, kuru rezultāts ir netipiska sociālā attīstība un uzvedība
- AST ietekmē cilvēkus individuāli, katram indivīdam raksturīgas dažādas uzvedības pakāpes visā to dzīves laikā
- AST neizriet no sliktas audzināšanas
- AST ietekmē indivīda spēju integrēt sensoro informāciju un regulēt savas emocijas

²⁷ https://www.tbaisd.k12.mi.us/departments/docs_spec/HereIComeBook0910.pdf

Būtiski veiksmīgas sadarbības un mācību procesa priekšnoteikumi attiecībā uz pedagogiem

Atpūta.

Svarīgākā lieta, kas jāzina, ir „Tas kas strādā un lielāko daļu skolēnu, var nestādāt uz bērniem ar AST, tomēr, veids, kas strādā uz bērniem ar AST, bieži strādā arī uz citiem bērniem.” Labā ziņa ir tā, ka jaunās stratēģijas, kuras jūs mācāt skolēniem ar AST, visticamāk, uzlabos mācību vidi visiem skolēniem.

Dod sev atļauju kļūdīties.

Ir grūti vispārināt, ko jūs zināt par citām jomām saistībā ar speciālo izglītību bērniem ar AST. Rezultātā, jums būs jāiepazīst bērns, jāiemācās un jāizmēģina jaunas metodes, kas var būt veiksmīgas vai neveiksmīgas. Pat augsti apmācīti eksperti autismā, pieļauj kļūdas. Ir svarīgi atzīmēt, ka, ja jūs vēlēšanās censties, strādāt ar komandu, tad lietas, visticamāk, uzlabosies.

Izmanto savu komandu!

Tu neesi šajā viens. Ir vairāki cilvēki, kuriem ir bijušas dažādas pieredzes un ir zināšanas šajā jomā. Viņi ir gatavi, un spēj tev palīdzēt.

Labākā iejaukšanās ir profilakse!

Vizuālais atbalsts, sociālie stāsti, pozitīva uzvedība u.c. lietas var un vajag izmantot līdzās citiem apmācību mehānismiem. Pat ja bērns nepieprasa šo atbalstu, tie palīdzēs uzturēt stabilu mācību vidi bērnam kā sliktajās, tā labajās dienās.

Humora izjūta!

Bērna (ar AST) prāts var būt ļoti intriģējošs! Lai gan bērna uzvedība, dažbrīd, var būt mulsinoša, iespējams, būsiet pārsteigts par viņa/viņas stiprajām pusēm, un personību. Labuma gūšana no šīm stiprajām pusēm var būt kā atslēga veiksmīgai plānošanai.

Sensorā jūtīguma novērtējums.

Novērtējiet katru pazīmi un izvērtējiet, kuram no iesaistītajiem pedagogiem, speciālistiem ir nepieciešams par to būt informētam.

	Pazīme	Jā	Nē	Nezinu	Piezīmes
1	Nepatika pret izmaiņām ierastajā kārtībā				
2	Neatpazīst zināmus cilvēkus iepriekš neredzētā apgērbā				
3	Nepatīk spoža gaisma				
4	Nepatīk fluorescenta gaisma				
5	Baidās no gaismas zibšņiem				
6	Spožā gaismā liek acīm priekšā rokas				
7	Interesē gaismas				
8	Sajūsmināts par spīdīgiem priekšmetiem un spožām krāsām				
9	Aiztiek telpas sienas				
10	Patīk konkrēti musturi (regulāras strīpas, simetrija)				
11	Viegli apmaldās				
12	Baidās no augstuma, eskalatora, lifta				
13	Grūtības notvert bumbu				
14	Ir pārsteigts, kad kāds uzrunā				
15	Pasmaržo, laiza, pieskaras priekšmetiem un cilvēkiem				

	Pazīme	Jā	Nē	Nezinu	Piezīmes
16	Šķietami neatšķir atsevišķas krāsas				
17	Veicot uzdevumu, izmanto perifēro redzi				
18	Labāk ieklausās, neskatoties uz runātāju				
19	Ļoti labi atceras maršrutus un vietas				
20	Spēj iegaumēt lielu apjomu informācijas par kādu tematu				
21	Nepatīk vietas, kurās ir daudz cilvēku				
22	Labprātāk sēž priekšā pārējiem grupas locekļiem vai aiz viņiem				
23	Dzirdot konkrētas skaņas, piesedz ausis				
24	Dzird skaņas, kuras citi nedzird				
25	Ļoti satraucas par kādām konkrētām skaņām				
26	Dauza dažādus objektus un sit durvis				
27	Patīk konkrētas skaņas un trokšņi				
28	Nepatīk rīkoties vai apskauties				
29	Patīk apskauties, ja pats to vēlēties				
30	Šķietami dzird tikai pirmos teikuma vārdus				
31	Precīzi atkārto citu teikto				
32	Ļoti laba skaņas un ritma atmiņa				
33	Nepatīk pieskarties atsevišķiem audumu veidiem vai materiāliem				

Pazīme		Jā	Nē	Nezinu	Piezīmes
34	Šķietami nejūt sāpes un temperatūras izmaiņas				
35	Nepatīk konkrēti ēdieni, dzērieni				
36	Patīk izjust ārēja spēka iedarbību – tiecas pakļūt zem smagiem priekšmetiem, šaurībā, utml.				
37	Ļoti cieši apskauj				
38	Patīk pieskarties noteiktiem materiāliem				
39	Nepatīk atsevišķas smakas				
40	Mēģina apēst neēdamas lietas				
41	Patīk, ja ēdiens šķīvī ir izkārtots konkrētā veidā				
42	Nepatīk kraukšķīgs vai ilgi košļājams ēdiens				
43	Neveikls, bieži uztriecas cilvēkiem vai objektiem				
44	Grūtības ar motorām kustībām				
45	Grūtības skriet vai rāpties/kāpt				
46	Grūtības braukt ar velosipēdu				
47	Grūti orientēties telpā				
48	Slikta līdzsvara izjūta				
49	Baidās no šūpolēm, tramplīniem, nobrauktuvēm				
50	Ļoti laba līdzsvara izjūta				

Avots: <http://www.aettraininghubs.org.uk/wp-content/uploads/2012/05/37.2-Sensory-assessment-checklist.pdf>